Výrazy pro lásku v Septuagintě a Novém zákoně

Veronika Černušková

V jednom z předchozích čísel *Studia theologica* bylo uveřejněno pojednání o výrazech „milovat“ a „láska“ v klasické literatuře a u církevních autorů,[1] ve kterém byl dokumentován fakt, že v rámci řeckého jazyka neexistuje přesné rozdělení typů lásky: sémantická pole sloves *erán*, *filein*, *stergein* a *agapán* i odvozených jmenných tvarů a dalších výrazů pro lásku se vzájemně prostupují a není možné položit mezi nimi jasné hranice, natož je nějak jednoznačně hierarchizovat. Bylo ukázáno, že církevní autoři užívají výrazů pro lásku způsobem obdobným, jako tomu bylo v klasické řečtině; jediným rozdílem je upřednostňování výrazů na *agap*-: pozici nejobecnějšího a nejčastějšího slovesného vyjádření získává *agapán* namísto *filein* a nejfrekventovanějším, obecným pojmem „láska“ se širokým sémantickým polem se stává novotvar *agapé*. Cílem tohoto navazujícího článku je podat popisnou filologickou informaci o specifickém užívání slov pro lásku v Septuagintě a Novém zákoně. Zde se, na rozdíl od předchozího článku, kde to pro šíři řecké slovní zásoby nebylo v rámci daného prostoru možné, pokusím načrtnout celou paletu pojmů pro lásku, a nebudu tedy zkoumání omezovat pouze na slovesa a substantiva.

Septuagintní knihy dělím pro účely zkoumání na tři skupiny: do první skupiny zařazuji ty, které jsou více či méně doslovným překladem z hebrejštiny,[2] a do druhé ty, které jsou nepochybně jako celek psány

---

* Studie byla připravena za finanční podpory Grantové agentury České republiky prostřednictvím grantu *Historie a interpretace Bible*, č. P401/12/G168. Ráda bych také vyjádřila poděkování kolegům biblistům, zejm. Ivanu Hrůšovi a Stanislavu Pacnerovi, bez jejichž kritiky a pomoci by studie nemohla vzniknout.

1 „Tři stupně lásky v řeckém jazyce,“ *Studia theologica* 16, č. 1 (2014): 17–45.

2 Do skupiny překladů z hebrejštiny počítám: Pentateuch, Joz, Sd, Rt, 1–4 Král (resp. 1–2 Sam, 1–2 Král), 1–2 Kron, 1 Mak, 2 Ezd (resp. Ezd, Neh), Žl, Kaz, Pís, Sir, malé proroky, Iz, Jer, Bar 1–3,8, Pl, Ez a Dan 1,1–2,4a.8,1–12,13 v Theodotionově verzi. Řídím se přitom podle dodnes uznávaného členění, které uvádí H. J. Thackeray v *A Grammar of the Old Testament in Greek according to the Septuagint* (Cambridge: Cambridge University Press, 1909), oproti jehož klasifikaci z této skupiny vyděluji pouze Jdt, u níž není

v originále řecky.[3] To umožní pozorovat rozdíl mezi užitím sledovaných výrazů u překladatelů hebrejského textu a u septuagintních autorů na hebrejském textu přímo nezávisejících. Do třetí skupiny shrnuji volné překlady a parafráze hebrejských nebo aramejských textů s případnými řecky psanými dodatky, u kterých není zřejmé, nakolik autor volí řecké výrazy v závislosti na semitské předloze, anebo užívá řeckého jazyka jako původního výrazového prostředku.

Číslování příkladů navazuje na předchozí článek, aby bylo možno snadno odkazovat (pomocí číslic v závorkách) na příkladové věty v obou studiích.[4]

1. Septuagintní texty, které jsou překladem z hebrejštiny

1.1 Erastés (ἐραστής)

V septuagintních knihách, které jsou více či méně doslovným překladem textu hebrejského, se nevyskytuje ani sloveso *erán*, ani substantivum *erós*, přestože oba tyto výrazy jsou v mimobiblické literatuře velmi četné (srov. 1–10; 51–54). Objevuje se zde, a to výhradně u proroků, jen jediný odvozený výraz: *erastés* ve významu „milenec" (srov. 3, 18, 44,

---

vyloučeno, že byla napsána přímo řecky (srov. Th. Söding, „Das Wortfeld der Liebe im paganen und biblischen Griechisch: Philologische Beobachtungen an der Wurzel ΑΓΑΠ-," *Ephemerides theologicae Lovanienses* 68, č. 4 [1992]: 284–330, zde s. 305 s pozn. 3).

3 2–4 Mak a Mdr.

4 Odkazuji na edice: *Septuaginta*, ed. A. Ralhfs – R. Hanhart, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2006[2] a *Novum Testamentum Graece*, eds. E. Nestle – K. Aland, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1993[27]. Pokud je to možné a pro naše účely vhodné, uvádím příklady v Českém ekumenickém překladu (*ČEP*) a u knih pseudepigrafních v překladu uvedeném v trilogii *Knihy tajemství a moudrosti I–III* (*KTM*), Praha: Vyšehrad, 1998–1999. Kde není uvedeno jinak, užívám překlad vlastní. Při práci jsem používala konkordance: E. Hatch – H. A. Redpath, *A Concordance to the Septuagint and the Other Greek Versions of the Old Testament*, Grand Rapids: Baker Academic, 1998[2]; H. Bachmann – W. A. Slaby, *Konkordanz zum Novum Testamentum Graece*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1987[3]; slovníky: J. Lust – E. Eynikel – K. Hauspie, *Greek-English Lexicon of the Septuagint*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2003; T. Muraoka, *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, Louvain: Peeters, 2009; F. W. Danker, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, Chicago: The University of Chicago Press, 2000[3], a program BibleWorks9 přístupný na serveru Litterae ante portas.

59). Vždy je zde přitom, na rozdíl od mimobiblického užití, v pejorativním smyslu.[5]

(88) Ez 16,33: Ty jsi všem svým milencům (*erastés*) dávala honorář, platilas jim, aby k tobě chodili ze širokého okolí a smilnili s tebou.

1.2 Filein (φιλεῖν), filia (φιλία), filos (φίλος) atd.

Sloveso *filein*, které je v klasické řečtině nejobecnějším a nejfrekventovanějším výrazem pro lásku, se v těchto septuagintních knihách objevuje nápadně řídce, zejména nepočítáme-li význam „políbit" (srov. 19).[6] Ve významu „mít rád, milovat" se užívá nejčastěji o zálibě v jídle či pití (89) nebo v činnosti (90, srov. 22); jedenkrát vypovídá o lásce obecně (91, srov. 21), jedenkrát pejorativně o erotické lásce (92, srov. 44) a jednou o lásce otce k synovi, přičemž je použito společně se slovesem *agapán* jako jeho stylistická varianta při překladu hebrejského *āhab* (93, srov. 14).[7] Pouze jednou je zde tedy *filein* užito o pozitivně vnímaném vztahu k osobě.

(89) Oz 3,1: Hospodin mi řekl: „Jdi a miluj (*agapán*) ženu-milovnici (*agapán*), špatnou a cizoložnou. Tak miluje (*agapán*) Bůh syny Izraele. I oni se obracejí k cizím bohům a mají rádi (*filein*) hroznové koláče.

(90) Iz 56,10: Všichni jsou němí psi, nedovedou štěkat, spí na lůžku, rádi/obvykle (*filein*) dřímají.

(91) Kaz 3,8: Je čas mít rád (*filein*) a čas nenávidět, čas války a čas míru.

(92) Pláč 1,2: Všichni její milenci (*filein*) ji zradili, stali se z nich její nepřátelé.

(93) Gn 37,3–4: Jákob miloval (*agapán*) Jóséfa nad všechny ostatní své syny … otec ho měl rád (*filein*) více než všechny ostatní své syny.

---

5 Ἐραστής za אהב: Jer 22,20.22; Pláč 1,19; Ez 16,33.36.37; 23,5.9.22; Oz 2,7.9.12.14.15; za עגב: Jer 4,30.

6 Srov. pozn. 15.

7 Φιλεῖν za אהב o jídle nebo pití: Oz 3,1; Gn 27,4.9.14; ve významu „obvykle": Iz 56,10; obecně o lásce: Kaz 3,8; ἀγαπᾶν (אהב) + φιλεῖν (אהב) o lásce k synovi: Gn 37,3–4. Φιλεῖν za רֵעַ: Pláč 1,2, kde vyjadřuje erotickou lásku s negativními konotacemi.

Substantivum *filia* vyjadřuje několikrát u Sírachovce vzájemný vztah (94, srov. 56) a jednou erotickou touhu (95, srov. 44);[8] jinak se vyskytuje pouze v 1 Mak v neosobním významu „přátelství" jakožto vojenská úmluva nebo udělený titul.

(94) Sir 6,17: Kdo se bojí Pána, je upřímný ve svém přátelství (*filia*), neboť svého přítele (*plésion*) posuzuje jako sebe samotného.

(95) Sir 9,8: Pro ženskou krásu se mnozí pomátli; jí se láska (*filia*) rozpaluje jako oheň. (*ČEP*)

Adjektivum *filos* je zde vždy substantivizováno a vyskytuje se poměrně hojně. Z nemalé části jde ovšem opět o pouhý technický termín „spojenec" nebo „hodnostář, příslušník družiny, dvořan, velmož"; často (většinou u Sírachovce) však tento výraz vyjadřuje i osobní vztah „přítel, milovaný druh" nebo „druh".[9]

(96) Sir 6,14: Věrný přítel (*filos*) je pevná ochrana, kdo ho našel, nalezl poklad. (*ČEP*)

Pětkrát se objevuje sloveso *filiazein* „být druhem, přítelem", „přátelsky se chovat":[10]

(97) 2 Kron 19,2: Prorok Iú, syn Ananiův, mu vyšel naproti a řekl mu: „Králi Jósafate! Ty pomáháš hříšníkovi a přátelíš se (*filiazein*) s Hospodinovým nepřítelem?!"

Dvakrát se u Sírachovce objevuje adjektivum *prosfilés* ve významu „milovaný", „oblíbený":[11]

(98) Sir 20,13: Moudrý si získá oblibu (*prosfilés*) málo slovy, kdežto hlupáci nadarmo plýtvají zdvořilostmi (*charis* v pl.). (*ČEP*)

---

8 Φιλία ve smyslu „přátelství": Sir 6,17; 22,20; 25,1; 27,18; ve smyslu „erotická láska": Sir 9,8.

9 Φίλος „přítel" nebo „druh" za אהב: Žl 37[38],12; 87[88],19; Sir 5,15; 6,5.7.8.9.10.13.14.15.16; 7,18; 9,10bis; 12,8; 14,13; 37,1.4.5; 41,22 // רֵעַ: Ex 33,11; Dt 13,7[6]; Žl 138[139],17; Jer 9,4[3].5[4]; Mich 7,5; Sir 13,21bis; 41,18 // חֲבַר: Dan 2,13.17.18; Sir 7,12; 37,6 // neodpovídá hebr.: Dt 20,10; Sd 5,30; Sir 12,9; 40,23 // Sir 19,8.13.14.15; 20,16.23; 22,20.21.22bis.25; 27,16.17; 28,9; 29,10; 30,3.6; 33,6; 1 Mak 9,39.

10 Φιλιάζειν za אהב: 2 Kron 19,2; Sir 37,1 // רעה: Sd 14,20 // חבר: 2 Kron 20,37 // neodpovídá hebr.: Sd 5,30.

11 Προσφιλῆ ποιεῖν za אהב: Sir 4,7 // neodpovídá hebr.: Sir 20,13.

Složené výrazy *fil-*, jejichž počet v mimobiblické řečtině jistě přesahoval tisícovku, se zde objevují všehovšudy tři: dvakrát vypovídají o morálně nelišné zálibě, jednou o oblibě hádek.[12]

(99) 2 Kron 26,10: Oziás … měl mnoho dobytka v Seféle a na rovině a vinaře v horách a na Karmélu, protože měl rád zemědělství (*filogeórgos*).

1.3 Stergein (στέργειν), apostergein (ἀποστέργειν)

Sloveso *stergein* je zde zastoupeno pouze jedenkrát a jedenkrát se zde vyskytuje v mimobiblické literatuře výjimečné sloveso *apostergein* „přestat milovat", „odmítat" (srov. 25–35, 65–68).[13]

(100) Sir 27,17: Měj rád (*stergein*) svého přítele (*filos*) a buď mu věrný; jestliže jsi však vyzradil jeho tajemství, nevyhledávej ho. (*ČEP*)

(101) Dt 15,7: Pokud máš ve svém středu potřebného z tvých bratří, v jednom z tvých měst, v zemi, kterou ti dává tvůj Bůh, nezatvrdíš (*apostergein*) své srdce a nezavřeš svou ruku před bratrem, který je v nouzi.

1.4 Agapán (ἀγαπᾶν), agapé (ἀγάπη), agapésis (ἀγάπησις), agapétos (ἀγαπητός)

Sloveso *agapán* je v septuagintních knihách, které jsou překladem z hebrejštiny, zdaleka nejčastějším slovesným vyjádřením pojmu „milovat", které téměř kompletně nahrazuje ostatní synonyma.

Zdá se pravděpodobné, že důvodem tohoto jevu je snaha překladatelů o maximální doslovnost, a tedy tendence nahrazovat univerzální hebrejský výraz „milovat" *āhab* pokud možno jediným termínem řeckým,[14] pro který bylo *agapán* nejvhodnější: již u klasiků bylo možné je

---

12 Složené výrazy na φιλ- za אהב: 2 Kron 26,10 φιλογέωργος „milující zemědělství", 1 Král 11,1 φιλογύναικος „milovník žen" // חִזְקֵי־מֵצַח: Ez 3,7 φιλόνεικος „milující rozepře".

13 Ἀποστέργειν: Dt 15,7 neodpovídá hebr.

14 Takto stereotypně LXX překládá např. יהוה jako κύριος, אֱלֹהִים jako θεός, אָח jako ἀδελφός nebo תּוֹרָה jako νόμος. Srov. E. Tov, *The Text-critical Use of the Septuagint in Biblical Research*, Jerusalem: Simor, 1997, s. 20–24.

užít v nejrůznějších kontextech, jeho obliba v helénistické řečtině oproti dřívějším obdobím rostla a navíc foneticky připomínalo hebrejský ekvivalent.[15] Jak ovšem dokládám v poznámkovém aparátu, překlad *āhab* – *agapán* rozhodně není mechanický: mnohdy tímto řeckým slovesem bývají překládána i jiná hebrejská slova, jindy je zase *āhab* přeloženo jiným výrazem řeckým.

Nejčastěji *agapán* v těchto septuagintních knihách vypovídá o Boží lásce (89, 102) a o lásce člověka k Bohu (103). Mnohem častěji než v mimobilické literatuře zde vyjadřuje *agapán* lásku mezi mužem a ženou, včetně erotické lásky s negativními konotacemi (89, 104; srov. 40), a přibližně stejně často oceňující vztah ke kladné abstraktní skutečnosti, např. spravedlnosti, pravdě, Zákonu atp. (105, srov. 45, 46), a dále negativně vnímanou zálibu v neživotné skutečnosti (106). U Sírachovce vypovídá několikrát obecně o mezilidské lásce, oblibě (107, srov. 37). Několikrát vyjadřuje přátelství mezi muži (108), lásku rodiče k dítěti (93, 109, srov. 41), poddaných ke králi nebo služebníka k pánovi (110), a – na rozdíl

---

15 Srov. J. Barr, „Words of Love in Biblical Greek," in *The Glory of Christ in the New Testament: in Memory of G. B. Caird*, ed. L. D. Hurst – N. T. Wright, Oxford: Clarendon Press, 1987, s. 3–18, zde s. 7,10–14. Na nárůst počtu užití slovesa ἀγαπᾶν od 4. stol. př. n. l. upozorňuje např. Söding, „Das Wortfeld der Liebe," s. 293, který v návaznosti na R. Jolyho (*Le vocabulaire chrétien de l'amour est-il original?* Φιλεῖν *et* Ἀγαπᾶν *dans le grec antique*, Bruxelles, 1968, s. 10–35) zdůrazňuje, že četnost použití tohoto slovesa, a částečně i jeho sémantické pole, byla v době vzniku LXX mnohem větší než u klasiků, zatímco dříve nejběžnější sloveso φιλεῖν v té době zaznamenávalo sémantický ústup (tamtéž, s. 309 a 312). V o dva roky starší studii S. P. Swinn (Ἀγαπᾶν in the Septuagint, in *Melbourne Symposium on Septuagint Lexicography*, ed. Takamitsu Muraoka, Atlanta: Scholar Press, 1990, s. 49–82, zde s. 76) tvrdí rezolutně: „Markantní frekvence, s jakou je sloveso ἀγαπᾶν užíváno v LXX, má jen jeden jediný důvod, že totiž v době, kdy byla LXX přeložena, bylo toto sloveso běžným řeckým výrazem pro lásku, a proto jím bylo možno přeložit אהב téměř na všech místech, kde se vyskytovalo v SZ. … Všechny argumenty o sémantické vhodnosti jeho použití, založené na čtyři nebo pět století dlouhé historii tohoto výrazu, jsou tedy zjevně irelevantní." Söding (tamtéž, s. 310) ovšem v reakci na Jollyho tvrdí, že v této souvislosti nelze ztrácet ze zřetele značné rozdíly v septuagintním a profánním užití ostatních slovních druhů (zejm. značně omezený výskyt substantiv ἔρως a φιλία v LXX a zavedení výrazu ἀγάπη) a diskusi uzavírá slovy (tamtéž, s. 313): „Navzdory vší příbuznosti s jazykovým územ pohanských děl má sémantika výrazu ἀγαπάω a jeho odvozenin v Septuagintě vlastní charakteristický profil, jenž je výsledkem konsekventního překladu אהב pomocí ἀγαπ-. Jako je tedy řecká Bible na jedné straně závislá na jazykovém úzu své doby, tak se na druhé straně přece jen odpoutává od běžného významu slov a tehdy panujícího jazykového citu. Mnozí raně židovští a všichni novozákonní autoři v tom Septuagintu následovali." Srov. ale pozn. 58.

od klasického úzu – také lásku k sobě samému (111, srov. 12, 39). Jen naprosto výjimečně označuje prostou spokojenost nebo rozhodnutí spokojit se (106, srov. 47, 48). Nikdy také nevyjadřuje preferenci chuťovou: pro tento účel je vyhrazeno sloveso *filein* (89, srov. 44).[16] Přikázání lásky bývá pak – na rozdíl od církevních otců – vyjádřeno výhradně slovesem *agapán* (103, 111, srov. 24).[17]

(102) 2 Kron 20,7: Cožpak jsi … tuto zemi … nedal navěky potomkům svého milovaného (*agapán*) Abraama?

(103) Dt 6,5: Budeš milovat (*agapán*) Pána svého Boha z celého srdce, z celé duše, z celé síly.

(104) Pís 3,1: Na svém lůžku v noci jsem hledala toho, jehož si má duše zamilovala (*agapán*).

(105) Žl 44[45],8: Miluješ (*agapán*) spravedlnost a nenávidíš nepravost.

---

16 Na tuto skutečnost upozorňuje Barr, tamtéž, s. 13.

17 Ἀγαπᾶν o Boží lásce: אהב většinou, např.: Dt 23,6; 2 Král[Sam] 12,24; 2 Kron 2,10; 20,7; Žl 145[146],8 atd. // בוא: 2 Král[Sam] 7,18; 1 Kron 17,16 // רצה: 1 Kron 29,17 // סות: 2 Kron 18,2 // רחם: Iz 60,10; Oz 2,23[25]; Zach 10,6 // יְשֻׁרוּן: Dt 32,15; 33,5.26; Iz 44,2 // יָדִיד: Dt 33,12; Iz 5,1bis; Jer 11,15 // שַׁעֲשֻׁעִים: Iz 5,7 // מָשׂוֹשׂ: Jer 30,31[49,25].
O lásce k Bohu: אהב většinou, např.: Ex 20,6; 21,5; Joz 22,5; 3[1] Král 3,3; 144[145],20 atd. // רחם: Žl 17[18],2 // פתה: Žl 77[78],36 // 1 Mak 4,33.
Přikázání lásky za אהב: Lv 19,18; Dt 6,5; 10,18.19.
O erotické lásce: אהב většinou, např.: Gn 24,67; 29,18.30.32; Sd 16,15; 1 Král[Sam] 18,20.28; 2 Král[Sam] 13,1.4; 2 Kron 11,21; Pís 3,1; Iz 57,9; Ez 16,37; Oz 3,1bis atd. // זכר: Pís 1,4.
O lásce ke kladné abstraktní skutečnosti: אהב většinou, např. Žl 10[11],7; 118[119], 159.163.165.167; Zach 8,17 atd.; s inf.: Oz 12,8 atd. // חפץ: Žl 50[51],8 // עשׂה: Žl 118[119], 166.
O lásce k neživotné skutečnosti s negativními konotacemi: אהב většinou, např. Žl 4,3; 10[11],5; 118[119],47.48.97; Oz 12,8; Jer 2,25 atd. // חטא: Oz 8,11.
Obecně o mezilidské lásce za אהב: Sir 3,17; 7,21.35; 13,15; 45,1 // Sir 46,16.
O přátelství dvou mužů za אהב: 1 Král[Sam] 16,21; 18,1; 3[1] Král 5,1[15] // אֲהֵבָה: 1 Král [Sam] 18,3; 20,17bis.
O lásce k dítěti za אהב: Gn 22,2; 37,3 // neodpovídá hebr.: 2 Král[Sam] 13,21; Sir 4,10; 30,1.
O lásce lidu ke králi nebo služebníka k pánovi vždy אהב: Dt 15,16; 1 Král[Sam] 18,16. 22.28; 2 Král[Sam] 1,23.
O lásce k sobě samému, k životu za אהב: Lv 19,18.34; Žl 33[34],13 // יְדִדוּת: Jer 12,7.
Ve významu „spokojit se“ v Kaz 5,9 za אהב.

(106): Kaz 5,9: Kdo miluje (*agapán*) peníze, nikdy se peněz nenasytí. Kdo by se spokojil (*agapán*) s množstvím výtěžku?

(107) Sir 13,15: Každý živočich miluje (*agapán*) sobě podobného a každý člověk svého přítele (*plésion*).

(108) 3[1] Král 5,15[1]: Chíram byl přítelem (*agapán*) Davidovým po všechny ty dny.

(109) Gn 25,28: Isaak miloval (*agapán*) Ésaua, protože jeho úlovky byly jeho pokrmem; Rebekka ale milovala (*agapán*) Jákoba.

(110) 1 Král[Sam] 18,16: A celý Israel a Juda však Davida miloval (*agapán*), protože vycházel a vcházel před tváří lidu.

(111) Lv 19,18: Budeš milovat (*agapán*) svého bližního (*plésion*) jako sám sebe. Já jsem Pán.

Jak již bylo řečeno, substantivum *agapé* se v LXX objevuje jako novotvar, který se později stal velmi frekventovaným výrazem v NZ a u církevních otců (74–77), ale v soudobé pohanské literatuře užíván nebyl. Tento neologismus vznikl patrně jako varianta k jen o málo staršímu *agapésis* a byl autory LXX buď přímo vytvořen, nebo převzat z mluvené koiné.[18] Pro druhou možnost by svědčila volba NZ autorů, kteří užívají jako nominální výraz odpovídající slovesu *agapán* právě jen *agapé*, a nikdy *agapésis*, přestože by pro vyjádření lásky k Bohu a bližnímu byl tento výraz vzhledem k jeho kontextům v LXX stejně vhodný, ne-li vhodnější. Je možné, že *agapésis* vnímali novozákonní autoři jako slovo příliš knižní a *agapé* jako přirozené pro běžnou mluvu. První, neliterární doklad výrazu *agapé* mimo židovský a křesťanský okruh pochází nicméně až ze třetího století n. l.,[19] takže tuto hypotézu zatím nelze potvrdit.

Ve srovnání se slovesem *agapán* je *agapé* v septuagintních knihách, které jsou překladem z hebrejštiny, málo četné (cca 13 výskytů). Téměř vždy, a většinou je to v Písni písní, vypovídá o erotické lásce (112, 113, srov. 75), jednou se užívá v přirovnání lásky člověka vůči Bohu k lásce

---

18 Pro podrobnější informace viz L. Tichý, *Novozákonní agapé*, in *Studia theologica* 5, č. 4 [14] (2003): 1–6.

19 Söding, „Das Wortfeld der Liebe“, s. 294.

mezi mužem a ženou (114). Pouze jedenkrát se objevuje v obecném, neutrálním významu „láska" jako opak nenávisti (115).[20]

(112) Pís 8,6n: Silná jako smrt je láska (*agapé*), neúprosná jako podsvětí je žárlivost. … Lásku (*agapé*) neuhasí proudy vod, řeky ji nezaplaví. Kdyby dal muž za lásku (*agapé*) všechen svůj majetek, sklidí jen pohrdání.

(113) 2 Král[Sam] 13,15: Amnón (k Támar) pojal převelkou nenávist: nenávist, kterou k ní cítil, byla silnější než láska (*agapé*), kterou ji miloval (*agapán*).

(114) Jer 2,2: Toto říká Hospodin: „Vzpomeň si na své soucítění v mládí, na svou lásku (*agapé*) v dospělosti."

(115) Kaz 9,1n.6: Člověk neví, (zda zvolit) lásku (*agapé*) nebo nenávist: vše leží před ním a ve všem je pomíjivost. … Jejich láska (*agapé*) a nenávist i jejich snažení již zaniklo, už nikdy nebudou mít podíl na ničem, co se pod sluncem děje.

Substantivum *agapésis* na rozdíl od *agapé* vypovídá nejčastěji o lásce Boží (116); jednou pak o lásce k moudrosti (117), o přátelství mezi dvěma muži (118), o erotické lásce neutrálně (118) a jednou patrně o erotické lásce s negativními konotacemi jako metafoře pro modloslužbu – v tomto smyslu alespoň vyznívá hebrejský originál; pokud zde překladatel Septuaginty nemá na mysli hledání lásky ve smyslu obecném, jedná se o rozšíření významu tohoto výrazu oproti mimobiblickému užití (119; srov. 71, 72; 159).[21]

(116) Jer 38[31],3: Pán se mu dal zdaleka vidět: „Zamiloval jsem si (*agapán*) tě odvěkou láskou (*agapésis*), proto jsem tě přitáhl do slitování."

(117) Sir 40,20: Víno a hudba působí radost srdci, ale nad to obojí je láska (*agapésis*) k moudrosti.

(118) 2 Král[Sam] 1,26: Trápím se pro tebe, můj bratře Jónathane, byl jsi mi tolik milý! Tvé přátelství (*agapésis*) mě plnilo větším nadšením nežli láska (*agapésis*) žen.

---

20 Ἀγάπη je ve všech případech překladem אַהֲבָה: Pís 2,4.5.7; 3,5.10; 5,8; 7,7; 8,4.6.7; 2 Král[Sam] 13,15; Jer 2,2; Kaz 9,6.

21 Ἀγάπησις o Boží lásce za אַהֲבָה: Jer 38[31],3; Oz 11,4; Sof 3,17 // za חִבָּיוֹן: Hab 3,4 // neodpovídá hebr.: Sir 48,11. V jiném kontextu za אַהֲבָה: Jer 2,33; Žl 108[109],4–5; 2 Král[Sam] 1,26bis; Sir 40,20.

(119) Jer 2,33: Co dobrého ještě podnikneš na svých cestách k vyhledání lásky (*agapésis*)? Ne, i ty ses zkazila a poskvrnila jsi své cesty.

Poněkud četnější než zmíněná substantiva je v těchto septuagintních textech adjektivum *agapétos*, a to jak ve významu „milovaný, milý“ (120), tak jako „jediný/á (syn/dcera)“ (122, srov. 73) a jedenkrát jako „přijatelný“ (121).[22]

(120) Žl 107[108],7: Aby byli tví milí (*agapétos*) vysvobozeni, zachraň (je) svou pravicí, vyslyš mě!

(121) Sir 15,13: Hospodin má v nenávisti každou ohavnost, není přijatelná (*agapétos*) ani pro ty, kdo se ho bojí.

(122) Gn 22,2: Vezmi svého jediného (*agapétos*) syna, kterého miluješ (*agapán*), Isaaka, a běž do hornaté země. Přines mi ho jako oběť na jedné z hor, o které ti řeknu.

1.5 Charis (χάρις) atd.

Výraz *charis* se v těchto septuagintních knihách s výjimkou Sírachovce vyskytuje téměř vždy ve spojení „nalézt milost, získat si přízeň“ (123), příp. „zjednat někomu přízeň u někoho“; několikrát ve významu „vděčnost, projev vděku, odvděčení“ (124, srov. 4).[23]

---

22 Ἀγαπητός ve smyslu milý za אהב: Zach 13,6 // יָדִיד: Žl 44[45],1; 59[60],7; 83[84],2; 107[108],7; 126[127],2 // דּוֹד: Iz 5,1 // יָקִיר: Jer 38[31],20 // neodpovídá hebr.: Žl 67[68],13; Iz 26,17. Ve smyslu přijatelný: Sir 15,13 neodpovídá hebr. Ve smyslu jedináček vždy za יָחִיד: Gn 22,2.12.16; Sd 11,34 (o dceři); Jer 6,26; Am 8,10; Zach 12,10.

23 Χάρις ve spojení χάριν εὑρίσκειν téměř vždy za חֵן, např: Gn 18,3; 50,4; Ex 11,3; 34,9; Dt 24,1; Zach 12,10 atd. // רַחַם: Sir 3,18 (ve stejném významu ἔλεος εὑρίσκειν, za חֵן: Gn 19,19; Nm 11,15; Sd 6,17) // 1 Mak 6,13; 10,60; 11,24. Χάριν ἔχειν za חֵן: Ex 33,12. Χάριν δίδοναι vždy za חֵן: Gn 39,21; Ex 3,21; 11,3; 12,36. Dále ve smyslu „přízeň“ nebo „projev přízně“ za חֵן: Kaz 9,11; Sir 4,21 // za חֶסֶד: Sir 7,33; 40,17 // za טוֹב: Sir 3,31; 30,16 // טוֹבָה Sir 8,19; 20,13 // Sir 17,22; 24,16.17; 26,15bis; 29,15; 30,6; 37,21; 41,27.
Ve smyslu „vděčnost“, „projev vděku“ neodpovídá hebr.: Sir 12,1; 20,16; 32[35],2; 1 Mak 14,25.
Ve smyslu „obliba“ za חֵן: Sir 35[32],10.
(Ve smyslu „půvab“ za חֵן: Kaz 10,12; Sir 7,19 // není doloženo v hebr.: Sir 21,16; 26,13; 40,22.)

U Sírachovce se výraz *charis* objevuje také ve významu „obliba“ (125, srov. 36, 79), jedenkrát se zde vyskytuje *eucharistia* (εὐχαριστία) ve smyslu „vděčnost“, *charizesthai* (χαρίζεσθαι) jako „na základě přízně darovat“ a v témž významu jedenkrát *charitún* (χαριτοῦν).[24]

(123) Gn 6,8: Nóe našel u Hospodina milost (*charis*).

(124) 1 Mak 14,25: Jakou dáme odměnu (*charis*) Šimonovi a jeho synům?

(125) Sir 41,27: Tak prokážeš pravý stud a najdeš oblibu (*charis*) u všech lidí.

1.6 Další výrazy

Kromě adjektiva *filos* vyjadřuje v těchto septuagintních textech více či méně osobní vzájemný vztah mezi lidmi také substantivum *hetairos* (ἑταῖρος) „druh, kamarád, přítel“ (126).[25] V synonymním významu „přítel“ (94, 107, 127) se objevuje také pomocí členu substantivizované adverbium *plésion* „blízko“ (ὁ πλησίον; mnohem častěji ovšem užívané v neosobním smyslu „bližní, druh, soused“) a několikrát také adverbium *eggista* „nejblíže“ (ὁ ἔγγιστα).[26] V Písni písní pak bývá substantivizované *plésion* (ἡ πλησίον) užíváno o milostném vztahu: „milá, přítelkyně“ (128); pro mužský protějšek se přitom užívá novotvar *adelfidos* (ἀδελφιδός) ve významu „miláček, milovaný“, dosl. patrně „bratránek“ (128).[27]

(126) 2 Král[Sam] 13,3: Amnón měl kamaráda (*hetairos*), jmenoval se Jónadab, syn Samay, Davidova bratra.

---

24 Εὐχαριστία: Sir 37,11. Χαρίζεσθαι za עשׂה: Sir 12,3. Χαριτοῦν: Sir 18,17.

25 Ἑταῖρος za רֵעַ: 2 Král[Sam] 13,3; 16,17bis; 3[1] Král 16,11; Job 30,29; Kaz 4,4; Sir 37,2 // רֵעָה: 3[1] Král 4,5; 2 Král[Sam] 15,37 // מְרֵעַ: Sd 14,11; Sir 37,4 // חָבֵר: Pís 1,7; 8,13 // רעה (ἑταῖρος εἶναι): Sd 14,20 // neodpovídá hebr.: Sd 4,17; 3[1] Král 2,22; Sir 37,5; 40,23; 42,3.

26 Ὁ πλησίον většinou překlad רֵעַ (nikdy za קָרוֹב): ve významu „bližní“ Ex 20,17 atp.; osobněji např.: Ex 32,27; Žl 87[88],19; 121[122],8; Pís 5,1; Sir 6,17; 13,15. Naopak ὁ ἔγγιστα vždy za קָרוֹב: Ex 32,27; Žl 14[15],3; 37[38],12.

27 Ἡ πλησίον za רֵעָיָה: Pís 1,9.15; 2,2.10.13; 4,1.7; 5,2; 6,4 // za עֵר: Pís 5,16. Ἀδελφιδός דּוֹד: Pís 1,13.14.16; 2,3.8.9.10.16.17; 4,16; 5,2.4.5.6bis.8.9quater.10.16; 6,1bis.2.3bis; 7,10.11.12.14; 8,1.5.14 // אָח: Pís 8,1.

(127) Ex 32,27: A (Móysés) jim řekl: „Toto praví Pán, Bůh Israele: ‚Připněte každý k boku svůj meč, projděte … a zabijte každý svého bratra, každý svého přítele (*plésion*) a každý svého nejbližšího (*eggista*).“

(128) Pís 6,3: Já jsem svého milého (*adelfidos*) a můj milý (*adelfidos*) je můj, on, který pase v liliích. Krásná jsi, má milá (*plésion*), jak Zalíbení (*eudokia*), spanilá jako Jeruzalém.

Zalíbení a spokojenost se zde vyjadřuje slovesem *eudokein* (εὐδοκεῖν; ve spojení s infinitivem pak „rozhodnout se“, „chtít“, „ráčit“).[28] Substantivum *eudokia* (εὐδοκία) se užívá, nejčastěji o Bohu, ve významu „přízeň, zalíbení v někom“, příp. „zalíbení v něčem, uznání za dobré“; jedenkrát ve smyslu „spokojenost“ (26 výskytů, z toho 16 u Sír).[29] Oba výrazy jsou přitom v mimobiblické literatuře velmi vzácné.

(129) Žl 146[147],10: Nemá zalíbení (*eudokein*) ve svalech muže.

(130) Sir 11,27; 15,15; 29,23: Pánův dar setrvá při zbožných a jeho přízeň (*eudokia*) bude přinášet zdar navěky. … Chceš-li, můžeš plnit přikázání a zachovávat věrnost podle libosti (*eudokia*). … Ať máš málo nebo nadbytek, buď spokojen (*eudokia*). (*ČEP*)

V 1 Mak se dvakrát objevuje substantivum *eunoia* (εὔνοια) jako „oddanost, loajalita“, ovšem jen v neosobním, politickém významu.

1.7 Shrnutí

• Zdaleka nejčastějším slovesným výrazem pro lásku v septuagintních textech, které jsou překladem z hebrejštiny, je *agapán*, které bývá užito i tam, kde by klasický autor zvolil jiné synonymum: např. k vyjád-

---

28 Εὐδοκεῖν ve smyslu „být spokojen, mít zalíbení“ většinou רצה: Gn 33,10; 1 Kron 29,3; Žl 43[44],4; 50[51],18; 76[77],8; 84[85],2; 101[102],15 atd. // חפץ 2 Král[Sam] 22,20; Žl 50[51],21; Iz 62,4; Mal 2,17; Sir 15,17 // ישר: Hab 2,4 // בחר: Sir 37,28 // צנף: Sir 45,19 // 1 Mak 1,43.

29 Εὐδοκία jako Boží přízeň, zalíbení nebo vůle za רָצוֹן: Žl 5,13; 18[19],15; 50[51],20; 68[69],14; 88[89],18; 105[106],4; 144[145],16; Sir 11,17; 39,18 // צלח: Sir 43,26 // neodpovídá hebr.: Žl 140[141],5; 1 Kron 16,11; Sir 35[32],14; 41,4 // Sir 1,27; 2,16; 31[34],18; 32[35],3.16; 36[33],13. Lidské zalíbení za רָצוֹן: Sir 15,15 // תִּרְצָה: Pís 6,4; Sir 9,12 // Sir 18,31. Ve významu „spokojenost“: Sir 29,23.

ření lásky vroucí, toužebné a náhle vzniklé (namísto *erán*), něžné rodinné lásky (namísto *stergein*) nebo lásky k sobě samému (namísto *filein*). Erotickou lásku vyjadřuje *agapán* mnohem častěji než v mimobiblické literatuře. Naopak ve smyslu chladné preference, chuti a rozhodnutí se spokojit se zde téměř vůbec nevyskytuje.

• Sloveso *agapán* zde téměř kompletně nahrazuje tři ostatní synonymní slovesa: *erán* se zde nevyskytuje vůbec a *stergein* pouze jedenkrát a jedenkrát *apostergein*; *filein* se ve významu „milovat" vyskytuje jen několikrát. Určitou chabou konkurencí *agapán* se zde stává sloveso *eudokein*, mimo bibli takřka neužívané.

• Nejčetnějšími jmennými vyjádřeními lásky jsou zde výrazy *filos*, *charis* a *adelfidos*.

• Výrazy na *agap-* představují asi 42% (cca 220 výskytů) všech výrazů pro lásku, výrazy na *fil-* asi 16% (cca 85 výskytů), *charis* a příbuzné pojmy 13% (cca 65 výskytů), výrazy na *storg-* jsou naprosto výjimečné (2 výskyty); celou čtvrtinu (!) představují ostatní pojmy pro lásku (cca 135 výskytů).

• Nejčastěji se v těchto septuagintních knihách vypovídá o lásce Boha k člověku, dále o mezilidských přátelských vztazích, o erotické lásce, o lásce člověka k Bohu a o oblibě kladných hodnot:

Kontext	Užívané výrazy dle četnosti		
	20–50 výskytů	2–19 výskytů	1 výskyt
Vztah Boha k člověku.	χάρις ἀγαπᾶν εὐδοκία	εὐδοκεῖν ἀγάπησις	
Vztah člověka k Bohu.	ἀγαπᾶν		ἀγάπη
Láska jako lidská sounáležitost, vzájemný vztah, přátelství.	φίλος ἑταῖρος	ὁ πλησίον φιλιάζειν φιλία ὁ ἔγγιστα	ἀγάπησις
Mezilidská obliba, přízeň, náklonnost.		χάρις ἀγαπᾶν προσφιλής	ἀγάπη στέργειν φιλεῖν χαρίζεσθαι

			χαριτοῦν ἀποστέργειν
Erotická láska s pozitivními konotacemi.	ἀδελφιδός ἀγαπᾶν	ἀγάπη ἡ πλησίον	ἀγάπησις εὐδοκία
Negativně vnímaná erotická láska.		ἐραστής ἀγαπᾶν	φιλεῖν φιλία ἀγάπησις?
Láska rodiče k dítěti.		ἀγαπητός ἀγαπᾶν	φιλεῖν
Láska lidu ke králi nebo služebníka k pánovi.		ἀγαπᾶν	
Vděčnost, projev vděku vůči člověku.		χάρις	εὐχαριστία
Láska k sobě samému, k životu (s pozitivním hodnocením).		ἀγαπᾶν	
Obliba kladných hodnot.	ἀγαπᾶν	εὐδοκεῖν	ἀγάπησις
Záliba hodnocená negativně.	ἀγαπᾶν	εὐδοκεῖν φιλεῖν	εὐδοκία φιλόνεικος
Neutrálně hodnocená záliba.		φιλεῖν	φιλογέωργος φιλογύναικος
Ochota spokojit se.			ἀγαπᾶν ἀγαπητός εὐδοκία

2. Knihy psané řecky

2.1 *Erastés (ἐραστής)*

Z výrazů odvozených od kmene *era-* se zde objevuje opět pouze *erastés*, tentokrát ovšem ve významu „milovník“, nikoli „milenec“ (srov. 88):

(131) Mdr 8,2–3: Zamiloval jsem si (*filein*) ji (moudrost) a od svého mládí ji vyhledával, zatoužil jsem přivést si ji jako nevěstu a stal jsem se milovníkem (*erastés*) její krásy. Slávu urozenosti jí dodává společenství s Bohem; sám vládce všeho si ji zamiloval (*agapán*). (*ČEP*)

(132) Mdr 15,6: Milují (*erastés*) zlo a takových nadějí hodni jsou ti, kdo modly vyrábějí, i ti, kdo po nich dychtí a je uctívají. (*ČEP*)

2.2 *Filein (φιλεῖν), filia (φιλία), filos (φίλος) atd.*

Sloveso *filein* se v septuagintních knihách, které mají řecký originál, objevuje se pouze jedenkrát, o vztahu k moudrosti (131).

Substantivum *filia* se zde dvakrát vyskytuje v neutrálním významu „vztah" (133), jednou metaforicky o přátelství s moudrostí (134) a jedenkrát o vztahu s Bohem (135), jinak neosobně, jako vojenská úmluva nebo udělený titul.

(133) 4 Mak 2,10–13: Zákon vládne i nad náklonností (*eunoia*) k rodičům, neboť ani kvůli nim není dovoleno zradit ctnost. Vládne i manželské lásce (*filia*); její porušení stíhá. Také lásce (*filia*) rodičů k dětem vládne a trestá děti za špatnost. Ovládá rovněž styk s přáteli (*filos*) a pro nepravost je kárá. (*KTM*)

(134) Mdr 8,18: V jejím přátelství (*filia*) je pravé potěšení, v práci jejích rukou nevyčerpatelné bohatství. (*ČEP*)

(135) Mdr 7,14: (Moudrost) je pro lidi nevyčerpatelným pokladem, kdo jej získali, připravili si přátelství (*filia*) s Bohem. (*ČEP*)

Adjektivum *filos* se jedenkrát objevuje ve významu „milý, drahý" (136), jinak je substantivizováno. Dvakrát vypovídá o osobním přátelském vztahu (133, 137), jedenkrát metaforicky o přátelení se smrtí (138), jedenkrát o vztahu s Bohem (139); jinak v neosobním významu „příslušník královy družiny, dvořan, velmož".

(136) 4 Mak 5,34: Nezapřu tě, Zákone, v němž jsem byl vychován, neopustím tě, milá (*filos*) zdrženlivosti.

(137) 3 Mak 3,10: Někteří přátelé (*filos*) a sousedé, kteří s nimi udržovali styky, je tajně brali k sobě. (*KTM*)

(138) Mdr 1,16: Svévolníci přivolali smrt rukama i slovy, měli ji za přítelkyni (*filos*). (*ČEP*)

(139) Mdr 7,27: (Moudrost) v každém pokolení vchází do svatých duší a vytváří Boží přátele (*filos*) a proroky. (*ČEP*)

Ve 4 Mak se třikrát objevuje výraz *filtron* v množném čísle jako „láska, cit, kouzlo lásky“ (141, 146; srov. 60).[30]

Složené výrazy na *fil-* jsou zde ovšem velmi četné (asi 40 různých výrazů). Mezi nejdůležitější patří *filanthrópia*, *filanthrópos*, *filanthrópein* (většinou ve významu „lidumilnost, shovívavost“, resp. „lidumilný, shovívavý; laskavý“ a „jednat lidumilně“: 140, srov. 4, 58, 59, 86, 87).[31] Několikrát se zde, téměř vždy ve 4 Mak, vyskytuje *filadelfia*, *filadelfos* „bratrská láska“, resp. „milující bratra/sestru“ (141, 146)[32] a opět ve 4 Mak také *filoteknia*, *filoteknos* „mateřská/rodičovská láska“, resp. „milující své děti“ (146), jedenkrát ve 4 Mak *filométór* „milující svou matku“ (146). Ojediněle se vyskytuje *filofronein*, *filofronós* „(smýšlet) přátelsky, s náklonností“ (142).[33] Další složené výrazy vypovídají o zálibě ve věci nebo jednání, např. *filosofia* „filozofie, láska k moudrosti“, *filargyria* „láska k penězům“, *filotimia* „ctižádost“, *filoponia* „pracovitost“ atp.

(140) 3 Mak 3,15.17n: Král v listě proti židům: „Pokládali jsme za správné získat obyvatele Koilé Sýrie a národy Foiníkie nikoli silou zbraní, ale vlídností a velkou lidumilností (*filanthrópia*) i ochotou prokazovat jim dobrodiní.“

(141) 4 Mak 13,19.21–24.26n: Není vám neznáma kouzelná moc (*filtron* v pl.) bratrské lásky (*adelfotés*), kterou božská všemoudrá Prozřetelnost skrze otce udělila potomkům a vsadila do života matky! … Po stejném čase se narodili, sáli mléko ze stejných zdrojů, z nichž se i utvářeli v jednotnou bratrskou (*filadelfos*) duši, rostli a sílili pod stejnou péčí v každodenním společenství a ostatní výchově i v našem cvičení v Zákoně Božím. Proto byla vzájemná láska jejich bratrství (*sympathés*, *filadelfia*) taková; těch sedm bratrů žilo ve veliké vzájemné lásce (*sympathés*). Byli přece vychováni v témže Zákoně, cvičili se v týchž ctnostech, vedli stejný spravedlivý život a stále více se milovali (*agapán*). … Rozum působil, že zbožností se jejich bratrská láska (*filadelfia*) ještě upevnila. A protože přirozenost a společný život ve ctnosti posilnily kouzelnou moc jejich bratrské lásky (*filtron* v pl.), skrze zbožnost vydrželi ti zbývající, kteří viděli, že jsou bratři týráni a mučeni k smrti. (*KTM*)

---

30 Φίλτρον: 4 Mak 13,19.27; 15,13.

31 Φιλανθρωπία: 2 Mak 6,22; 14,9; 3 Mak 3,18. Φιλάνθρωπος „laskavý“: Mdr 1,6; 7,23; 12,19; 4 Mak 5,12. Φιλάνθρωπος „lidumilný“: 2 Mak 4,11. Φιλανθρώπως: 2 Mak 9,27; 3 Mak 3,20. Φιλανθρωπεῖν: 2 Mak 13,24.

32 Φιλαδελφία: 4 Mak 13,23.26; 14,1. Φιλάδελφος: 2 Mak 15,14; 4 Mak 13,21; 15,10.

33 Φιλοφρόνως: 2 Mak 3,9; 4 Mak 8,5. Φιλοφρονεῖν: 2 Mak 2,25.

(142) 4 Mak 8,5 (tyran): „Mladíci, jsem vám nakloněn (*filofronós*) a obdivuji jednoho každého z vás."

2.3 Storgé (στοργή), filostorgia (φιλοστοργία) atd.

Několikrát zde nacházíme substantiva *storgé* a *filostorgia*, jedenkrát adjektivum *filostorgos* (φιλόστοργος) a adverbium *filostorgós* (φιλοστόργως; srov. 65–68):

(143) 2 Mak 6,20: Pokrm, který měl jíst, vyplivl. Těm, kdo zůstanou, tím dal příklad, jak odmítat zakázaná jídla i přes všechnu lásku (*filostorgia*) k životu. (*ČEP*)

(144) 2 Mak 9,21: Rád (*filostorgós*) vzpomínám na vaši úctu a náklonnost (*eunoia*) ke mně. (*ČEP*)

(145) 3 Mak 5,31–32: Rozzuřený král k Hermónovi: „Kdyby tu byli tví rodiče nebo tvé děti, dal bych je divoké zvěři jako hojnou kořist místo nevinných židů, kteří mně i mým předkům prokazovali stálou a pevnou věrnost. Ano, nebýt toho, že jsme byli společně vychováni, že jsme si byli blízcí (*storgé*) a žes konal dobrou službu, zaplatil bys to životem místo nich." (*KTM*)

(146) 4 Mak 14,11–14.17.20; 15,2–13.23.25; 16,3: Nepodivujte se nad tím, že těmto mužům na mučidlech vládl rozum, vždyť i rozum ženy se povznesl nad bolest ještě různorodější. Matka oněch sedmi mladíků přece prošla mukami jednoho každého ze svých dětí. Pomyslete, jak spletitý je něžný cit (*storgé*) lásky k dětem (*filoteknia*), který všechno v člověku nutí k hlubokému soucítění. I zvířata mají podobný soucit a něhu (*storgé*) ke svým mláďatům. … Když ptáci nemohou bránit své mladé, pomáhají svým dětem, jak jen mohou: v bolesti lásky (*storgé*) poletují kolem nich a svou vlastní řečí je volají k sobě. … Tato matka se však v duši podobala Abrahamovi a nenechala se soucitem s dětmi svést. … Matka volila mezi dvojím: mezi zbožností a časnou záchranou svých sedmi synů, jak jí přislíbil vladař. Dala přednost (*agapán*) zbožnosti, která zachraňuje pro život věčný, jak slibuje Bůh. Jak bych jen popsal cit lásky rodičů k dětem (*filoteknia*)? Do jemné povahy dítěte otiskujeme svou podobu duševní i vnější, a zvláště to platí u matek, které jsou svým potomkům citově bližší než otcové. Čím je totiž matka citlivější a čím více dětí porodí, tím více lásky k dětem (*filoteknos*) má. A ze všech matek měla své děti nejraději (*filoteknos*) tato matka sedmi chlapců: sedm těhotenství v ní vypěstovalo něžnou lásku (*filostorgia*) k nim a všechny ty bolesti při porodu každého z nich ji s nimi spojily poutem soucítění; přesto však z bázně před Bohem odsunula stranou jejich časnou záchranu. A nejen to, při pohledu na ušlechtilost svých synů a jejich poslušnost Zákonu cítila k nim něhu (*filostorgia*) ještě větší. Vždyť byli tak čestní, rozumní, stateční, velkorysí, takovou měli bratrskou lásku (*filadelfos*) a lásku ke své matce (*filométór*), že jí byli poslušni a zachovali Zákon, třebaže je to stálo život. Ale na-

vzdory tomu všemu, i když je matka v lásce k dětem (*filoteknia*) tolika vazbami nucena k soucítění, nic z toho nezpůsobilo, že by to strašlivé mučení dokázalo zviklat její rozum; každého chlapce jednotlivě i všechny současně dokonce povzbuzovala, aby za víru položili život. To je svatá přirozenost, rodičovská láska (*filtron* v pl.), něžná láska (*filostorgos*) k dětem a výchova, nezlomný mateřský cit! … Uprostřed tohoto utrpení jí zbožný rozum obrnil srdce mužnou statečností a nabádal ji, aby nebrala v úvahu, co jí radí mateřská láska (*filoteknia*). … V své duši jako v soudní síni viděla matka hrozivé porotce: přirozenost, rození, lásku k dětem (*filoteknia*) a muka svých dětí. … Ani lvi kolem Daniela nebyli tak ukrutní, ani Míšaela tak nepálily zuřící plameny rozpálené pece, jako ji bolela přirozená mateřská láska (*filoteknia*), když viděla, jak je jejích sedm synů tak strašlivě mučeno.

2.4 Agapán (ἀγαπᾶν), agapé (ἀγάπη)

Sloveso *agapán* několikrát vypovídá o Boží lásce (147) a oblibě kladné abstraktní skutečnosti (146, srov. 46) a o lásce mezi sourozenci (141).[34]

(147) Mdr 7,28: Bůh totiž miluje (*agapán*) jen toho, kdo přebývá spolu s moudrostí. (*ČEP*)

Substantivum *agapé* se zde vyskytuje pouze třikrát (148, 149). Výrazy *agapésis* a *agapétos* se nevyskytují.

(148) Mdr 6,17n: Počátkem rozumnosti je nejupřímnější touha poučit se, a péče o poučení, to je láska (*agapé*) k ní. Láska (*agapé*) pak znamená zachovávat její zákony, dbát jejích zákonů je zárukou neporušenosti. (*ČEP*)

2.5 Charis (χάρις) atd.

Výraz *charis* se zde několikrát vyskytuje ve smyslu „zalíbení, přízeň, náklonnost“, příp. „projev přízně, dobrodiní“ (149, srov. 123) a ve významu „vděčnost“ nebo „projev vděčnosti, odvděčení“ (150, srov. 124); v tomtéž významu jedenkrát *charistérion* (χαριστήριον).[35]

---

34 Ἀγαπᾶν o Boží lásce: Mdr 4,10; 7,28; 11,24; 16,26; 3 Mak 2,10; 6,11. O lásce ke kladné abstraktní skutečnosti: Mdr 1,1 (spravedlnost); 6,12; 7,10 a 8,3 (moudrost); 4 Mak 15,3 (zbožnosti). Láska mezi sourozenci: 4 Mak 13,24.

35 Χάρις se zde ve spojení χάριν εὑρίσκειν vůbec nevyskytuje. Ve smyslu „zalíbení, přízeň“ nebo „projev přízně“: Mdr 3,9; 4,15; 8,21; 14,26; 18,2; 4 Mak 11,12. Jako „vděk“

(149) Mdr 3,9: Kdo na (Pána) spoléhají, porozumějí pravdě, a věrní zůstanou při něm účastni jeho lásky (*agapé*), vždyť milost (*charis*) a milosrdenství patří jeho vyvoleným. (*ČEP*)

(150) Mdr 3,14: Blaze i kleštěnci, který se nedopustil nepravosti …, dostane zvláštní odměnu (*charis*) za svou věrnost a nejžádoucnější úděl v Hospodinově chrámu. (*ČEP*)

Substantivum *eucharistia* (εὐχαριστία) zde nacházíme jedenkrát ve smyslu „díkůvzdání" Bohu (151), jedenkrát jako „vděčnost". Několikrát se objevuje sloveso *eucharistein* (εὐχαριστεῖν) „být vděčný, projevit vděk" (154).[36] Několikrát se zde vyskytuje také sloveso *charizesthai* (χαρίζεσθαι) „projevit přízeň" nebo „laskavě darovat" (152).[37]

(151) Mdr 16,28: … aby vešlo ve známost, že je ti třeba děkovat (*eucharistia*) dřív, než vyjde slunce." (*ČEP*)

(152) 2 Mak 1,35: Těm, jimž chtěl projevit svou přízeň (*charizomai*), rozdal mnoho rozličných (darů). (*ČEP*)

2.6 Další výrazy

Dvakrát se zde ve významu „druh, kamarád, přítel" vyskytuje substantivum *hetairos* (ἑταῖρος; 153; srov. 126).[38] Substantivizované adverbium *plésion* (ὁ πλησίον) pouze v neosobním smyslu: „bližní".

(153) 3 Mak 6,6: Když v Babylóně tři přátelé (*hetairos*) dobrovolně vydali svůj život ohni, protože nechtěli sloužit modlám, ty jsi zchladil ohnivou pec a zachránil jsi je, takže jim nebyl zkřiven ani vlas, a plameny jsi obrátil proti jejich nepřátelům.

---

nebo „odvděčení": Mdr 3,14; 2 Mak 3,33; 3 Mak 1,9; 5,20. (Ve smyslu „potěšení, radost": 2 Mak 15,39.) Χαριστήριον: 2 Mak 12,45.

36 Εὐχαριστία: 2 Mak 2,27; Mdr 16,28. Εὐχαριστεῖν: 2 Mak 1,11; 12,31; 3 Mak 7,16; Mdr 18,2. (Τὸ εὔχαρι ve smyslu „půvab": Mdr 14,20.)

37 Χαρίζεσθαι ve smyslu „projevit přízeň": 2 Mak 1,35; ve smyslu „na základě přízně darovat": 2 Mak 3,31.33; 4,32; 3 Mak 5,11; 7,6; 4 Mak 5,8; 11,12.

38 Ἑταῖρος: 3 Mak 2,25; 6.6.

Poměrně často se zde vyskytuje také výraz *eunoia* (εὔνοια) „náklonnost“ nebo „vlídnost“ (133, 144, srov. 29, 56, 58)[39] a ojediněle výrazy *eumeneia* a *eumenés* (εὐμένεια, εὐμενής) „přízeň“ (154).[40]

> (154) 2 Mak 12,31: Oni jim za to poděkovali (*eucharistein*) a prosili je, aby i v budoucnosti měli dobré vztahy (*eumeneia*) k jejich národu. (*ČEP*)

Zmínit bychom mohli také výraz *sympathés* (συμπαθής) ve smyslu „milující“ (141).

2.7 Shrnutí

• Na rozdíl od doslovných překladů z hebrejštiny převažují v septuagintních textech v originále řeckých jmenná vyjádření lásky nad slovesnými.

• Nejčastějším slovesným vyjádřením lásky je i zde *agapán*, na druhém místě *charizesthai*. Slovesa *stergein* a *erán* se neobjevují vůbec, *filein* jen jedenkrát.

• Většinu jmenných výrazů vyjadřujících lásku tvoří složené výrazy na *fil-*, nejčetnějším jmenným výrazem je ale *eunoia*; poměrně často se vyskytují i výrazy na *storg-*.

• Celkově vzato nejsou výrazy na *agap-* v septuagintních knihách psaných řecky zdaleka tak časté jako u doslovných septuagintních překladů; podobně jako v soudobé mimobiblické literatuře zde převažují výrazy na *fil-*, které představují asi 57% (cca 95 výskytů) všech výrazů pro lásku; *charis* a příbuzné pojmy tvoří asi 15% (cca 25 výskytů), výrazy na *agap-* 9% (cca 15 výskytů), výrazy na *storg-* 5% (8 výskytů), výraz *erastés* 1% (2 výskyty) a ostatní výrazy (cca 20 výskytů) asi 12%.

• Nejčastěji se v těchto septuagintních knihách vypovídá o oblibě kladných hodnot, mezilidské přízni, vztahu Boha k člověku a rodičovské lásce:

---

39 Εὔνοια: 2 Mak 9,21.26; 11,19; 12,30; 14,26.37; 15,30; 3 Mak 3,3; 6,26; 7,7; 4 Mak 2,10; 4,24; 13,25.

40 Εὐμένεια: 2 Mak 6,29; εὐμενής: 2 Mak 12,31; 13,26; εὐμενῶς: Mdr 6,16.

Kontext	Užívané výrazy dle četnosti		
	cca 40 výskytů	2–19 výskytů	1 výskyt
Vztah Boha k člověku.		ἀγαπᾶν χάρις εὐχαριστία	χαριστήριον ἀγάπη
Vztah člověka k Bohu.		εὐχαριστεῖν	χάρις εὐχαριστία φιλία φίλος
Mezilidská přízeň; přátelské jednání, projev přízně, laskavost, blahosklonnost.		εὔνοια φιλάνθρωπος φιλανθρωπία χάρις φιλανθρώπως φιλοφρόνως	φίλος φιλανθρωπεῖν φιλοφρονεῖν φιλοστόργως εὐμένεια εὐμενής εὐμενῶς χαρίζεσθαι
Láska jako lidská sounáležitost, vzájemný vztah, přátelství.		φιλία φίλος ἑταῖρος	στοργή
Dar člověka člověku na základě přízně.		χαρίζεσθαι	
Vděčnost, projev vděku vůči člověku.		χάρις εὐχαριστεῖν	εὐχαριστία
Rodičovská láska.		φιλοτεκνία στοργή φιλότεκνος φιλοστοργία	φιλόστοργος φίλτρον
Láska k matce.			φιλομήτωρ
Láska mezi sourozenci.		φιλάδελφος φιλαδελφία φίλτρον συμπαθής	ἀγαπᾶν
Láska k sobě samému, k životu (s pozitivním hodnocením).			φιλοστοργία

Obliba kladných hodnot.	složené φιλ-	ἀγαπᾶν ἀγάπη	ἐραστής φιλεῖν φιλία
Záliba hodnocená negativně.		složené φιλ-	ἐραστής φίλος

3. Ostatní septuagintní texty

3.1 Erán (ἐρᾶν), erós (ἔρως)

V ostatních septuagintních textech se ojediněle vyskytuje sloveso *erán*, a to vždy s pozitivními konotacemi: dvakrát vyjadřuje lásku mezi mužem a ženou (srov. 1), jednou lásku k moudrosti (srov. 5, 8).[41]

(155) Est 2,17: Král si zamiloval (*erán*) Ester, získala si jeho přízeň (*charis*) nade všechny panny a vložil jí na hlavu korunu královny.

(156) 1[3] Ezd 4,23–25: Někdo vezme svůj meč a vydá se na výpravu, aby loupil a kradl … a když dost nakrade, uchvátí a pobere, přinese to své milé (*erán*). Mnohem víc miluje (*agapán*) člověk svou ženu než otce a matku. (*KTM*)

(157) Př 4,6: Neopouštěj moudrost a zaštítí tě, zamiluj si (*erán*) ji a ochrání tě.

Naproti tomu stejně vzácné substantivum *erós* se zde vyskytuje v pejorativním smyslu (srov. 51):[42]

(158) Př 7,18 (lehká žena): „Pojď a užívejme si laskání (*filia*) až do rána, pojď a oddejme se milování (*erós*).“

(159) Př 30,15n: Pijavice má tři milované (láskou milované: *agapésis*, *agapán*) dcery. Ty tři se nikdy nenasytí a čtvrtá se nikdy nespokojí, neřekne „stačí“: peklo a ženská touha (*erós*), podsvětí a vyprahlá země.

---

41 Sloveso ἐρᾶν je v Est 2,17 i Př 4,6 je překladem slovesa אהב.

42 Substantivum ἔρως v Př 7,18 je užito za אֹהַב a v Př 30,16 za עֹצֶר רַחַם.

3.2 Filein (φιλεῖν), filia (φιλία), filos (φίλος) atd.

Sloveso *filein* zde nacházíme o poznání častěji než v doslovných překladech hebrejského textu, avšak stále velmi zřídka (kromě významu „políbit“): třikrát o lásce k moudrosti a o erotické lásce, jednou o zálibě v požitcích a o oblibě vladaře.[43]

(160) Př 8,17: Já miluji (*agapán*) ty, kteří milují (*filein*) mě, a ti, kdo mě hledají, naleznou mě.

(161) Tob 6,19 BA: Když to Tóbiás uslyšel, zamiloval (*filein*) si ji a jeho duše k ní velmi přilnula.

(162) Př 21,17: Nuzný muž miluje (*agapán*) radovánky, miluje (*filein*) víno a olej v míře bohaté.

(163) Est 10,3: Mardochaios … žil svůj život milován (*filein*) veškerým svým lidem.

Poměrně časté je, zejména v Přísloví, substantivum *filia* ve významu „mezilidské přátelství/partnerství/vztah“ (164, 166); kromě toho je zde také užito o lásce mezi mužem a ženou s pozitivními nebo negativními konotacemi (165, 158).[44]

(164) Př 15,17: Lepší hostina ze zeleniny v přátelství (*filia*) a lásce (*charis*), než když ti v nepřátelství předloží tele.

(165) Př 5,18n: Raduj se spolu se ženou svého mládí. Milovaná (*filia*) laň, hříbě tvých rozkoší (*charis*) nechť je u tebe … často prodlévej v její lásce (*filia*).

Poměrně četné je také substantivizované *filos*. Vypovídá o osobním přátelském vztahu (166, 167); jinak v neosobním významu „příslušník královy družiny, dvořan, velmož“.[45]

---

43 Φιλεῖν o lásce k moudrosti za אהב: Př 29,3; ἀγαπᾶν (אהב) + φιλεῖν (אהב): Př 8,17. O erotické lásce negativně: Tob 6,15BA; pozitivně: Tob 6,19 BA; 10,12BA. O požitcích ἀγαπᾶν (אהב) + φιλεῖν (אהב): Př 21,17. O lásce k vladaři za רצה: Est 10,3.

44 Φιλία jako přátelství za אַהֲבָה: Př 10,12; 15,17; 17,9; 27,5 // מֵרֵעַ: Př 19,7 // Př 25,10a. Jako erotická láska za אַהֲבָה nebo אַהַב: Př 5,19bis // דּוֹד: Př 7,18.

45 Φίλος „přítel“ nebo „druh“ za אהב: Př 14,20; 27,6 // אַלּוּף: Př 16,28; 17,9 // רֵעַ: Est 9,22; Job 2,11; 6,27; 19,21; 32,3; 35,3[4]; 42,7.10; Př 12,26 // ידע: Job 19,14 // neodpovídá hebr.: Job

(166) Př 27,5n: Lepší zjevné kárání než skrývaná láska (*filia*), věrnější jsou rány od přítele (*filos*) než nepřítelovy polibky.

Jedenkrát se vyskytuje sloveso *filiazein* ve smyslu „chovat se přátelsky“:

(167) 1[3] Ezd 3,22: Pijani nepamatují na to, že mají jednat přátelsky (*filiazein*) s přáteli (*filos*) a bratry; po chvíli tasí meče. (*KTM*)

Jednou se objevuje adjektivum *prosfilés*, ve významu „přátelský, radostný“ (srov. 98):

(168) Est 5,1b: (Ester) … se tvářila vesele, jako by byla přátelsky naladěna (*prosfilés*), ale její srdce bylo celé sevřené strachem.

Složené výrazy na *fil-* jsou zde naprosto ojedinělé.[46]

(169) Př 17,19: Kdo má rád hřích (*filamartémón*), libuje si v hádkách.

3.3 Agapán (ἀγαπᾶν), agapé (ἀγάπη), agapétos (ἀγαπητός)

Sloveso *agapán* vypovídá ve sledovaných septuagintních knihách nejčastěji o Boží lásce (170) a oblibě kladné abstraktní skutečnosti, např. moudrosti, spravedlnosti zákona atp. (171), dále o lásce člověka k Bohu, o zálibě hodnocené negativně (162), o rodičovské lásce (172), o erotické lásce (159), o lásce k sobě samému (174), o bratrské lásce, přátelství a mezilidské oblibě (175); jednou vyjadřuje pouhé rozhodnutí spokojit se (176).[47]

32,1; 36,33; 42,18; Př 18,1; 22,24; 25,1; 27,10 // 1[3] Ezd 3,22; Est 12e.

46 Za אהב: Př 17,19 φιλαμαρτήμων „milující hřích“ // ריב: Př 3,30 φιλεχθρεῖν „mít zálibu v rozepřích“ // אִשָּׁף: Dan 1,20 φιλόσοφος „milovník moudrosti“ // neodpovídá hebr.: φιλονεικεῖν: Př 10,12 // φιλανθρωπία „laskavost“: Est 8,12l; φιλάνθρωπος „lidumilný“: 1[3] Ezd 8,10; φιλελεήμων „slitovný“: Tob 14,9; φιλοδοξία „ctižádost“: Est 4,17d; φιλόκοσμος „světamilovný“: EpJer 9.

47 Ἀγαπᾶν o Boží lásce אהב: Př 3,12; 15,9; 22,11 // Tob 13,10BA; 13,12S.
O lásce ke kladné abstraktní skutečnosti אהב: Př 8,17.21; 12,1bis; 16,13 // שׁמר: Př 28,4 // רחם: Př 28,13.
O lásce k Bohu אהב: Tob 13,12.14BA; 14,7 // Bél[Dan 14],38.

(170) Př 3,12: Toho, koho miluje (*agapán*), Pán vychovává.

(171) Př 12,1: Kdo miluje (*agapán*) výchovu, miluje (*agapán*) chápání, kdo nesnáší kritiku, je hlupák.

(172) Př 13,24: Kdo šetří hůl, nemá svého syna rád; kdo ho má rád (*agapán*), pečlivě ho vychovává.

(173) 1[3] Ezd 4,18A: Přestože (muži) shromažďují zlato, stříbro a různé pěkné věci, nezamilují si (*agapán*) jedinou ženu na pohled krásnou a půvabnou a neopustí toto všechno…?

(174) Př 19,8: Kdo získá rozumnost, má rád (*agapán*) sám sebe; kdo rozumnost střeží, najde dobro.

(175) Job 19,19: Moji známí se mě štítí; ti, které jsem milovával (*agapán*), se ode mne odvrátili.

(176) Dan 4,27: Tato má slova ti musí stačit (spokoj se: *agapán*); mé slovo je přesné a tvůj čas se naplnil.

Substantivum *agapé* se zde nevyskytuje; *agapésis* pouze jedenkrát v Př, patrně ve smyslu erotické lásky s negativními konotacemi (159; srov. 119)[48] a adjektivum *agapétos* pouze dvakrát ve významu „milovaný“ (177, 178).

(177) Bar 4,16: Odvedli vdově milované (*agapétos*) syny, i dcery jí uloupili, až zůstala sama. (*ČEP*)

(178) Zuz[Dan 13],63: A tak jsou Jákobovi potomci ve své prostotě milováni (*agapétos*).

K dítěti אהב: Př 13,24 // יָחִיד: Př 4,3 // neodpovídá hebr.: Př 28,17.
K negativní skutečnosti אהב: Př 8,36; 20,13; 21,17 // Př 22,14a.
K sobě samému אהב: Př 19,8 // קנה: Př 16,3 [15,32] // neodpovídá hebr.: Př 16,17.
O erotické lásce אהב: Tob 6,17S // neodpovídá hebr.: Př 24,50[30,15] // 1[3] Ezd 4,18A.25.
Obliba člověka אהב: Př 9,8; 15,12. Sounáležitost: Tob 4,13; 10,13S. Přátelství: Job 19,19.
O poctě krále vůči poddanému חפץ: Est 6,9.
Spokojit se: Dan 4,27.

48 Barr, „Words of Love in Biblical Greek,“ s. 10.

3.4 Charis (χάρις) atd.

Výraz *charis* se zde poměrně často vyskytuje ve smyslu „přízeň, milost“, příp. „projev přízně, dobrodiní“ (155, srov. 123). Několikrát se objevuje také v obecném významu „láska“ (164, srov. 125), z toho jednou také v kontextu erotické lásky jako „projevy lásky, milování“ (165).[49]

Substantivum *eucharistia* se objevuje jednou ve významu „vděčnost“ (179) a dvakrát sloveso *eucharistein* „být vděčný, projevit vděk“ (180) a jedenkrát adjektivum *eucharistos* ve významu „přijatelný, milý“ (181).[50] Jednou se zde vyskytuje také sloveso *charizesthai* jako „laskavě darovat“.[51]

(179) Est 8,12d: Ruší vzájemnou vděčnost (*eucharistia*) mezi lidmi… (*ČEP*)

(180) Od 14,1–15: Sláva na výsostech Bohu a na zemi pokoj lidem dobré vůle. Chválíme tě, velebíme tě, klaníme se ti, oslavujeme tě, vzdáváme ti díky (*eucharistein*) pro tvou velikou slávu, Pane, nebeský králi, Bože, Otče vševládný, Pane, jednorozený Synu, Ježíši Kriste i Duchu svatý.

(181) Př 11,16: Příjemná (*eucharistos*) žena, pozdvihá mužovu slávu; vrcholem bezectí je žena, jež nenávidí spravedlivé skutky.

3.5 Další výrazy

Třikrát se zde ve významu „druh, kamarád, přítel“ vyskytuje substantivum *hetairos* (182; srov. 126).[52] Substantivizované adverbium *plésion* pouze v neosobním smyslu: „bližní“.

---

49 Χάρις ve spojení χάριν εὑρίσκειν za חֵן: Est 2,15.17; 5,8; 7,3; 8,5; Př 3,4 // רָצוֹן: Př 12,2 // חֶסֶד: Est 2,9 // neodpovídá hebr.: Př 8,17 // 1[3] Ezd 8,4; Bar 1,12. Dále χάρις ve smyslu „zalíbení, přízeň“ nebo „projev přízně“ za חֵן: Př 3,22.34; 13,15; 22,1; 28,23 // רָצוֹן: Př 10,32; 11,27 // za טוֹב: Př 18,22 (srov. Sir 3,31) // za רַחֲמִים: Dan 1,9 // neodpovídá hebr.: Est 5,2a; 6,3; Př 26,11a // Tob 7,17BA; 12,18; 1[3] Ezd 6,5; 8,77; Bar 2,14; Jdt 8,23; 10,8. Jako „láska“ obecně za אַהֲבָה: Př 15,17 // Př 25,10a. Jako „projev erotické lásky“ za חֵן: Př 5,19.
(Ve smyslu „půvab“: Př 1,9; 4,9; 17,8.)

50 Εὐχαριστία: Est 8,12d. Εὐχαριστεῖν: Jdt 8,25; Od 14,8. Εὐχάριστος: Př 11,16.

51 Χαρίζομαι ve smyslu „na základě přízně darovat“ za נתן: Est 8,7.

52 Ἑταῖρος εἶναι za רעה: Př 22,24 // ἑταῖρος: Dan 5,1.2.

(182) Dan 5,1: Král Baltasar uspořádal velký hodokvas pro své přátele (*hetairos*) a pili víno.

Substantivum *eudokia* se v těchto textech nevyskytuje, sloveso *eudokein* zde nacházíme pouze dvakrát ve významu „považovat za dobré, schvalovat, být spokojen" (srov. 130):

(183) Job 14,6: Odstup od něj, ať si odpočine, ať je spokojen (*eudokein*) se životem jako nádeník.

(184) 1[3] Ezd 4,39: Všichni její skutky schvalují (*eudokein*), v jejím soudu není nic nespravedlivého.

Třikrát se zde vyskytuje také výraz *eunoia* „oddanost" (185, srov. 29, 56, 58, 133, 144).[53]

(185) Est 6,4: Právě když se král dozvídal o Mordochaiově loajalitě (*eunoia*), objevil se na nádvoří Aman.

3.6 Shrnutí

• Nejčetnějším slovesným vyjádřením lásky je v těchto septuagintních knihách opět *agapán*, na druhém místě *filein*, na třetím *erán*; *stergein* se nevyskytuje.

• Nejčastějšími jmennými výrazy jsou *charis, filos* a dále *filia*; nevyskytuje se *agapé* ani žádný výraz odvozený od *storg-*.

• Výrazy na *fil-* zde tvoří asi 36% (cca 50 výskytů) všech výrazů pro lásku, výrazy na *agap-* asi 28% (cca 40 výskytů),[54] *charis* a příbuzné pojmy asi 27% (cca 35 výskytů), výrazy *erán* a *erós* 3% (celkem 4 výskyty), výrazy na *storg-* se zde vůbec nevyskytují a ostatní výrazy (cca 10 výskytů) tvoří asi 6%.

• Nejčastěji se v těchto septuagintních knihách vypovídá o vzájemných mezilidských vztazích, o přízni člověka vůči člověku a o lásce Boha k člověku:

---

53 Εὔνοια: Est 2,23; 3,13c; 6,4.

54 V přídavcích k Ester, Jeremjášově listu a Zuzaně se dokonce vůbec nevyskytují, srov. Söding, „Das Wortfeld der Liebe," s. 305 s pozn. 3.

Kontext	Užívané výrazy dle četnosti		
	cca 20 výskytů	2–19 výskytů	1 výskyt
Vztah Boha k člověku.		χάρις ἀγαπᾶν	ἀγαπητός
Vztah člověka k Bohu.		ἀγαπᾶν εὐχαριστεῖν	
Láska jako lidská sounáležitost, vzájemný vztah, přátelství.	φίλος	φιλία ἑταῖρος ἀγαπᾶν χάρις	
Mezilidská obliba, přízeň, náklonnost; přátelské jednání, projev přízně, laskavost.		χάρις εὔνοια ἀγαπᾶν	εὐχάριστος φιλεῖν φιλιάζειν φιλάνθρωπος φιλανθρωπία προσφιλής φιλελεήμων
Dar člověka člověku na základě přízně.			χαρίζεσθαι
Vděčnost, projev vděku vůči člověku.			εὐχαριστία
Erotická láska s pozitivními konotacemi.		ἀγαπᾶν ἐρᾶν φιλεῖν φιλία	χάρις
Negativně vnímaná erotická láska.		ἔρως	φιλία φιλεῖν ἀγάπησις? ἀγαπᾶν?
Rodičovská láska.		ἀγαπᾶν	ἀγαπητός
Láska k sobě samému, k životu (s pozitivním hodnocením).		ἀγαπᾶν	
Obliba kladných hodnot.		ἀγαπᾶν	ἐρᾶν φιλεῖν φιλόσοφος

Záliba hodnocená negativně.		ἀγαπᾶν	φιλεῖν φιλαμαρτήμων φιλεχθρεῖν φιλονεικεῖν φιλοδοξία φιλόκοσμος
Spokojenost, ochota spokojit se.		εὐδοκεῖν	ἀγαπᾶν

4. Výrazy pro lásku v Novém zákoně

4.1 Filein (φιλεῖν), filos (φίλος) atd.

Sloveso *filein* je v NZ relativně mnohem více zastoupeno než v LXX; nejčastěji je užito o mezilidské oblibě, náklonnosti, včetně vztahu s Ježíšem (186, 187); několikrát o zálibě ve věci nebo v činnosti s negativními konotacemi (188, srov. 22, 90); jedenkrát o lásce Otce k lidem (186), o lásce Otce k Synovi (189) a o sebestřednosti (190, srov. 12–13).[55]

(186) Jan 16,27: Otec sám vás miluje (*filein*), protože vy milujete (*filein*) mne a uvěřili jste, že jsem vyšel od Boha. (*ČEP*)

(187) Jan 11,35–36: Ježíšovi vstoupily do očí slzy. Židé říkali: „Podívejte, jak ho měl rád (*filein*).“

(188) Mt 5,6: A když se modlíte, nebuďte jako pokrytci: ti se obvykle (rádi: *filein*) modlí v synagógách a na nárožích, aby byli lidem na očích.

(189) Jan 5,20: Otec miluje (*filein*) Syna a ukazuje mu všecko, co sám činí. (*ČEP*)

(190) Jan 12,25: Kdo miluje (*filein*) svou vlastní duši, ten ji ztratí.

Substantivum *filia* se v NZ vyskytuje pouze jedenkrát a navíc s negativními konotacemi:

---

55 Φιλεῖν o mezilidské oblibě, náklonnosti: Mt 10,37; Tit 3,15; ze strany Ježíše: Jan 11,3.36; 20,2; Zj 3,19; k Ježíši: Jan 16,27; 21,15.16.17bis; 1 Kor 16,22. O zálibě ve věci: Mt 23,6; Lk 20,46; Jan 15,19; Zj 22,15; v činnosti: Mt 5,6; srov. Lk 11,43 (204)! O sebestřednosti: Jan 12,25.

(191) Jak 4,4: Proradná stvoření! Což nevíte, že přátelství (*filia*) se světem je nepřátelství s Bohem? Kdo tedy chce být přítelem (*filos*) světa, stává se nepřítelem Božím. (*ČEP*)

Substantivizované *filos* většinou vypovídá o mezilidském vzájemném vztahu, včetně vztahu s Ježíšem (192), jedenkrát o Abrahamově vztahu s Bohem (srov. 135, 139); jedenkrát o negativně hodnocené zálibě (191; srov. 138), jedenkrát je užito jako politický titul.[56]

(192) Jan 15,13–15: Nikdo nemá větší lásku (*agapé*) než ten, kdo položí život za své přátele (*filos*). Vy jste moji přátelé (*filos*), činíte-li, co vám přikazuji. Už vás nenazývám služebníky, protože služebník neví, co činí jeho pán. Nazval jsem vás přáteli (*filos*), neboť jsem vám dal poznat všechno, co jsem slyšel od svého Otce. (*ČEP*)

Jedenkrát se vyskytuje také adjektivum *prosfilés* (προσφιλής) „oblíbený, příjemný, milý" (srov. 98, 168):

(193) Flp 4,8: Konečně, bratří, přemýšlejte o všem, co je pravdivé, čestné, spravedlivé, čisté, cokoli je hodné lásky (*prosfilés*), co má dobrou pověst a co sklízí pochvalu. (*ČEP*)

Dále se v NZ ojediněle vyskytuje asi 25 složených substantiv *fil-*: *filadelfia* „bratrská láska" (194, 209), *filoxenia* „láska k hostům, pohostinnost" (195); *filanthrópia* „láska k lidem, laskavost" (196, srov. 86, 87, 140), jedenkrát se vyskytuje adjektivum *filotheos* (198), *filoteknos* a *filandros* (197), *filautos* (198), jedenkrát adverbium *filofronós* (srov. 142). Další složené výrazy vypovídají o zálibě ve věcech, např. *filargyros* „milující peníze, chamtivý", *filédonos* „milující rozkoš", *afilagathos* „nemilující dobro" (198) atp.[57]

---

56 Φίλος jako „přítel, druh" (příp. φίλη „přítelkyně"): Lk 7,6; 11,5bis.6.8; 14,10.12; 15,6.9.29; 16,9; 21,16; 23,12; Jan 3,29; Sk 10,24; 19,31; 27,3; 3 Jan 15bis; o Ježíši: Mt 11,19; Lk 7,34; 12,4; Jan 11,11; 15,13.14.15. Boží přítel (Abraham): Jak 2,23. Metaforicky – přítel světa: Jak 4,4. (Politický titul: Jan 19,12.)

57 Φιλαδελφία: Řím 12,10; 1 Sol 4,9; Žid 13,1; 1 Petr 1,22. Φιλάδελφος: 1 Petr 3,8. Φιλοξενία: Řím 12,3; Žid 13,2. Φιλόχενος: 1 Petr 3,8: 1 Tim 2,3; Tit 1,8; 1 Petr 4,9. Φιλανθρωπία: Sk 28,2 (o lidech); Tit 3,4 (o Bohu). Φιλανθρώπως: Sk 27,3 (o člověku). Θεόφιλος „Bohumil": Lk 1,3; Sk 1,1.

(194) Řím 12,9–10: Láska (*agapé*) nechť je bez přetvářky. Ošklivte si zlo, lněte k dobrému. Milujte se (buďte láskyplní: *filostorgos*) navzájem bratrskou láskou (*filadelfia*), v úctě dávejte přednost jeden druhému. (*ČEP*)

(195) Řím 12,13: Sdílejte se s bratřími v jejich nouzi, ochotně poskytujte pohostinství (*filoxenia*). (*ČEP*)

(196) Tit 3,4n: Ale ukázala se dobrota a láska (*filanthrópia*) našeho Spasitele Boha: on nás zachránil ne pro spravedlivé skutky, které my jsme konali, nýbrž ze svého slitování. (*ČEP*)

(197) Tit 2,3n: Starší ženy … ať vyučují mladší ženy v dobrém a vedou je k tomu, aby měly rády svého muže a děti (*filandros, filoteknos*). (*ČEP*)

(198) 2 Tim 3,1–5: Věz, že v posledních dnech nastanou zlé časy. Lidé budou sobečtí (*filautos*), chamtiví (*filargyros*), chvástaví, domýšliví, budou se rouhat, nebudou poslouchat rodiče, budou nevděční, bezbožní, bez lásky (*astorgos*), nesmiřitelní, pomlouvační, nevázaní, hrubí, lhostejní k dobrému (*afilagathos*), zrádní, bezhlaví, nadutí, budou mít raději rozkoš (*filédonos*) než Boha (*filotheos*), budou se tvářit jako zbožní, ale svým jednáním to budou popírat. (*ČEP*)

4.2 Filostorgos (φιλόστοργος), astorgos (ἄστοργος)

Sloveso *stergein* a odvozené výrazy se v NZ neobjevují, s výjimkou jediného výskytu adjektiva *filostorgos* (194) a antonymního *astorgos* (198, 199).

(199) Řím 1,31: … nemají rozum, nedovedou se s nikým snést, neznají lásku (*astorgos*) ani slitování. (*ČEP*)

4.3 Agapán (ἀγαπᾶν), agapé (ἀγάπη), agapétos (ἀγαπητός)

Podobně jako LXX také NZ výrazně upřednostňuje sloveso *agapán* před ostatními synonymními slovesy.[58] Užití *agapán* je přitom stejně jako předtím v LXX a poté u církevních otců nejen frekventovanější, ale také

---

[58] Poměr užití slovesa ἀγαπᾶν a slovesa φιλεῖν příbuzných výrazů v různých novozákonních knihách ovšem není zcela jednotný: např. ve Sk převažují výrazy skupiny φιλ-. Pro podobnější informace viz např. A. G. Grock, „The Significance of

významově širší než u klasiků:[59] užívá se namísto *filein* jako základní, obecný pojem „milovat" o mezilidských vztazích (201, 206, 207) a o lásce k sobě samému téměř vždy s pozitivními konotacemi (202, 203). Často se užívá o lásce Boha k člověku a člověka k Bohu (200), o lásce mezi Otcem a Synem (205), v přikázání lásky (201), místy ale také o negativně hodnocené zálibě (204, srov. 106, 162), výjimečně o zálibě v kladné hodnotě (srov. 105, 146, 171) a o lásce mezi manželi (202).[60]

> (200) 1 Jan 4,10: V tom je láska (*agapé*): ne že my jsme si zamilovali (*agapán*) Boha, ale že on si zamiloval (*agapán*) nás a poslal svého Syna jako oběť smíření za naše hříchy. (*ČEP*)
>
> (201) Lk 6,32.35: Jestliže milujete (*agapán*) jen ty, kdo milují (*agapán*) vás, jakou (budete) mít odměnu (*charis*)? Vždyť i hříšníci milují (*agapán*) ty, kdo je milují (*agapán*). … Ale milujte (*agapán*) své nepřátele; čiňte dobře, půjčujte a nic nečekejte nazpět.
>
> (202) Ef 5,28: Kdo miluje (*agapán*) svou ženu, miluje (*agapán*) sebe. (*ČEP*)
>
> (203) Zj 12,11: Oni nad ním zvítězili díky krvi Beránkově a slovu svého svědectví. Nepřilnuli (*agapán*) ke své duši až na smrt.
>
> (204) Lk 11,43: Běda vám farizeům! S oblibou (*agapán*) sedáte na předních místech v synagógách a líbí se vám (*agapán*), když vás lidé na ulici zdraví. (*ČEP*)

Filein patrně mohlo být někdy vnímáno jako osobnější, intimnější, důvěrnější (srov. 187) než *agapán*, často jsou ale tato slovesa v NZ zjevně užita zcela synonymně (205–207, srov. 93, 160, 162).[61]

φιλέω and φίλος in the Tradition of Jesus Sayings and in the Early Christian Communities," *Harvard Theological Review* 90 (1997): 393–409.

59 Viz pozn. 15.

60 Ἀγαπᾶν o Boží lásce k lidem např.: Jan 3,16; 14,21.23; 17,23; Řím 8,37 atd. O mezilidské lásce např.: Mt 5,46par.; 6,24par.; Lk 7,5.42.47 atd. O Ježíšově lásce např. Mk 10,21. O lásce k Ježíši např. Jan 8,42. Negativně hodnocená záliba nebo sklon: Lk 11,43; Jan 3,19; 12,43; 2 Tim 4,10; 2 Petr 2,15; 1 Jan 2,15bis. O pozitivně vnímané lásce k sobě samému, k životu: Ef 5,28; 1 Petr 3,10 (Žl 34[33],13); jinak jen v odkazech na Lv 19,18: Mt 19,19; 22,39; Mk 12,31.33; Lk 10,27; Řím 13,9; Gal 5,14; Jak 2,8. Přílišná láska k sobě: Zj 12,11. Záliba v kladné hodnotě: Žid 1,9 (Žl 44[45],8).

61 Barr, „Words of Love in Biblical Greek," s. 15, poukazuje na Gn 37,3n a Př 8,17, kde je dvojí אהב jednou přeloženo jako ἀγαπᾶν a podruhé jako φιλεῖν. V Jan 21,15nn jde podle jeho názoru zjevně o tutéž stylistickou figuru jako v těchto pasážích LXX, podobně jako u střídání βόσκειν/ποιμαίειν a ἀρνία/πρόβατα v téže pasáži.

(205) Jan 3,35; 5,20: Otec miluje (*agapán*) Syna a všechnu moc dal do jeho rukou. … Vždyť Otec miluje (*filein*) Syna a ukazuje mu všecko, co sám činí. (*ČEP*)

(206) Jan 11,3.5: Sestry mu vzkázaly: „Pane, ten, kterého máš rád (*filein*), je nemocen." … Ježíš Martu, její sestru i Lazara miloval (*agapán*). (*ČEP*)

(207) Jan 21,15–17: Když pojedli, zeptal se Ježíš Šimona Petra: „Šimone, synu Janův, miluješ (*agapán*) mě víc než ti zde?" Odpověděl mu: „Ano, Pane, ty víš, že tě mám rád (*filein*)." Řekl mu: „Pas mé beránky!" Zeptal se ho podruhé: „Šimone, synu Janův, miluješ (*agapán*) mne?" Odpověděl: „Ano, Pane, ty víš, že tě mám rád (*filein*)." Řekl mu: „Buď pastýřem mých ovcí." Zeptal se ho potřetí: „Šimone, synu Janův, máš mne rád (*filein*)?" Petr se zarmoutil nad tím, že se ho potřetí zeptal, má-li ho rád (*filein*). Odpověděl mu: „Pane, ty víš všecko, ty víš také, že tě mám rád (*filein*)." Ježíš mu řekl: „Pas mé ovce!" (*ČEP*)

Podstatné jméno *agapé* je v NZ mnohem častější než v LXX. Na rozdíl od septuagintních knih, které jsou doslovnými překlady z hebrejštiny, a také od církevních otců má zde vždy kladné konotace (srov. 76, 113), často vypovídá o lásce jakožto skutečnosti, jež má původ v Bohu, která se přikazuje, nikoli definuje (208), a jejíž podstata je vyjádřena příběhem evangelia (200); mnohdy bývá explicitně rozvinuta přívlastkem Boží, Kristova, resp. k Bohu, Kristu, a na jednom místě je výslovně odlišena a nadřazena jinému pojmu pro lásku (209, srov. ale 194!). V plurálu se ve dvou případech objevuje také jako technický termín „hody lásky" (210), podobně jako později u otců.

Zatímco sloveso *agapán* je v NZ zastoupeno poměrně rovnoměrně (nejčastěji v janovských spisech), substantivum *agapé* je výrazem charakteristickým zejména pro epištoly Pavlovy a Janovy; naproti tomu např. u synoptiků se výraz *agapé* vyskytuje jen ojediněle, srovnatelně často jako v LXX (kromě Pís) a v jiné řecky psané židovské literatuře (srov. 69, 70, 113–115, 148, 149).[62]

(208) 1 Jan 4,7n: Milovaní (*agapétos*), milujme se (*agapán*) navzájem, neboť láska (*agapé*) je z Boha, a každý, kdo miluje (*agapán*), z Boha se narodil a Boha zná. Kdo nemiluje (*agapán*), nepoznal Boha, protože Bůh je láska (*agapé*). (*ČEP*)

---

62 Výslovně ἀγάπη τοῦ θεοῦ: Lk 11,42; Jan 5,42; Řím 5,5; 8,39; 2 Kor 13,13; 2 Sol 3,5; 1 Jan 2,5; 3,17; 4,9; 5,3; Jud 21; ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ: Řím 8,35; Ef 3,19. Ἀγάπαι: 2 Petr 2,13; Jud 12. Ἀγάπη u synoptiků pouze Mt 24,12 a Lk 11,42. U Jana: 5,42; 13,35; 15,9.10bis.13; 17,26. Ve Skutcích se neobjevuje; ve Zjevení: 2,4.19.

(209) 2 Petr 1,5–7: Proto také vynaložte všecku snahu na to, abyste ke své víře připojili ctnost, k ctnosti poznání, k poznání zdrženlivost, ke zdrženlivosti trpělivost, k trpělivosti zbožnost, ke zbožnosti bratrskou náklonnost (*filadelfia*) a k bratrské náklonnosti (*filadelfia*) lásku (*agapê*). (*ČEP*)

(210) Jud 12: Ti jsou úskalím vašeho bratrského stolování (*agapé* v pl.), když s vámi hodují bez bázně před Bohem a jsou jako pastýři, kteří pasou sami sebe. (*ČEP*)

Oproti LXX je v NZ také mnohem frekventovanější adjektivum *agapétos*: většinou ve významu „milovaný" (208; srov. 120, 177, 178), ale v evangeliích vždy jako „jediný (Syn)" o Ježíši (211; srov. 73, 122).[63]

(211) Mk 1,11: Z nebe se ozval hlas: „Ty jsi můj jediný (*agapétos*) Syn, tebe mám rád (*eudokein*)."

4.4 Charis (χάρις) atd.

Substantivum *charis* se zejména v Pavlových listech hojně vyskytuje ve významu „(Boží) přízeň, milost" (212), z toho třikrát ve spojení „nalézt milost, získat si přízeň" (srov. 123), a bývá užito i o mezilidských vztazích (213) a dále ve významu „vděčnost" (214), „projev vděku, odměna" (201; srov. 124, 150).[64]

(212) 2 Kor 4,15: … aby se milost (*charis*) ve mnohých hojně rozmáhala a tak přibývalo i díků (*eucharistia*) k slávě Boží. (*ČEP*)

(213) Řím 4,4: Kdo koná práci, nedostává plat z lásky (*charis*), ale z povinnosti.

(214) Lk 17,9: „Děkuje (*charis*) snad svému služebníku, že udělal, co mu bylo přikázáno?" (*ČEP*)

---

63 Ἀγαπητός ve smyslu „milovaný": Sk 15,25; Řím 1,7; 11,28; 12,19; 16,5.8.9.12; 1 Kor 4,14.17; 10,14; 15,58; 2 Kor 7,1; 12,19; Ef 5,1; 6,21; Flp 2,12; 4,1; Kol 1,7; 4,7.9.14; 1 Sol 2,8; 1 Tim 6,2; 2 Tim 1,2; Flm 1.16; Žid 6,9; Jak 1,16.19; 2,5; 1 Petr 2,11; 4,12; 2 Petr 3,1.8.14.15.17; 1 Jan 2,7; 3,2.21; 4,1.7.11; 3 Jan 1.2.5.11; Jud 3.17.20. Ve smyslu „jediný (Syn)": Mt 3,17; 12,18; 17,5; Mk 1,11; 9,7; 12,6; Lk 3,22; 9,35; 20,13; 2 Petr 1,17.

64 Χάρις ve smyslu Boží „přízeň, milost" např.: Lk 2,40.52; Jan 1,14.16.17; Sk 4,33; Řím 1,5.7; 3,24 atd. Χάριν εὑρίσκειν: Lk 1,30; Sk 7,26; Žid 4,16. Χάρις ve smyslu „vděk, vděčnost": Lk 17,9; Řím 6,17; 7,25; 2 Kor 2,14; 8,16; 9,15; jako „odměna, dar": Lk 6,32.33.34; 1 Petr 2,19.20.

Sloveso *charizesthai* (χαρίζεσθαι) se několikrát objevuje ve smyslu „prokazovat milost, odpouštět" (215) nebo „darovat" (216; srov. 152); dále zde nacházíme typicky pavlovské odvozené substantivum *charisma* (χάρισμα) „dar, udělená milost" (217) a ojedinělé sloveso *charitún* (χαριτοῦν; 218).[65] Vděčnost (většinou vůči Bohu) vyjadřuje poměrně četné sloveso *eucharistein* (εὐχαριστεῖν; 217; srov. 154) a substantivum *eucharistia* (εὐχαριστία; 212).[66]

(215) Lk 7,42: „Když neměli čím splatit dluh, odpustil (*charizesthai*) oběma. Který z nich ho bude mít raději (*agapán*)?" (*ČEP*)

(216) Řím 8,32: Jak by nám spolu s ním nedaroval (*charizesthai*) všecko? (*ČEP*)

(217) 2 Kor 1,11: A tak, když nám mnozí vyprosili milost (*charisma*), budou za nás mnozí také děkovat (*eucharistein*). (*ČEP*)

(218) Lk 1,28: „Buď zdráva, milostí zahrnutá (*charitún*), Pán s tebou." (*ČEP*)

4.5 Další výrazy

Substantivizované adverbium *plésion* (ὁ πλησίον) se v NZ objevuje pouze ve smyslu „bližní" (většinou jde o odkazy na SZ). Substantivum *hetairos* (ἑταῖρος) pouze třikrát u Matouše jako oslovení, které nejen že nevyjadřuje lásku, ale má negativní nádech – bývá jím uvedeno varování nebo hrozba.

Vyskytuje se zde také typicky septuagintní výraz *eudokein* (εὐδοκεῖν) ve významu „mít zalíbení v někom, v něčem" nebo „uznat za dobré, rozhodnout se" (219; srov. 129, 183, 184).[67] Dále pak substantivum *eudokia*

---

65 Χαρίζεσθαι jako „prokazovat milost, odpouštět": Lk 7,21; 2 Kor 2,7.10; 12,13 Ef 4,32; Kol 2,13; 3,13bis; jako „darovat": Lk 7,21; Sk 3,14; 27,24; Řím 8,32; 1 Kor 2,13; Gal 3,18; Flp 1,29; 2,9; Flm 22. Χάρισμα Řím 1,11; 5,15.16; 6,23; 11,29; 12,6; 1 Kor 1,7; 7,7; 12,4.9.28.30.31; 2 Kor 1,11; 1 Tim 4,14; 2 Tim 1,6; 1 Petr 4,10. Χαριτοῦν Lk 1,28; Ef 1,6.

66 Εὐχαριστεῖν např.: Mt 5,36par, Lk 17,16; 18,11; Řím 1,8; 16,4; 1 Kor 10,30; Zj 11,17 atd. Εὐχαριστία Sk 24,3; 1 Kor 14,16; 2 Kor 4,15; 9,11.12; Ef 5,4; Flp 4,6; Kol 2,7; 4,2; 1 Sol 3,9; 1 Tim 2,1; 4,3.4; Zj 4,9; 7,12. Εὐχαρίστος Kol 3,15.

67 Εὐδοκεῖν ve smyslu „mít zalíbení": Otec vůči Synu: Mt 3,17; 12,18; 17,5; Mk 1,11; Lk 3,22; 2 Petr 1,17; Bůh vůči lidem: 1 Kor 10,5; Žid 10,6.8 (Žl 40[41],7); Žid 10,38 (Hab 2,4); o zálibě v nepravosti: 2 Sol 2,12.

(εὐδοκία) jako Boží či lidské „uznání za dobré, rozhodnutí“ (220; srov. 130).[68]

(219) Mt 11,26: Ano, Otče, tak se ti zlíbilo (tak se stalo před tebou zalíbení: *eudokia*).

(220) Flp 1,15–17: Někteří sice káží Krista také ze závisti a z řevnivosti, jiní však proto, že to považují za dobré (*eudokia*). Jedni z lásky (*agapé*)…, druzí z touhy po uplatnění.

Dále by bylo možno hovořit o jednom užití substantiva *eunoia* (εὔνοια; 221) a *splanchna* „srdce, emoce“ (σπλάγχνα; 222).

(221) Ef 6,5–7: Otroci, poslouchejte své pozemské pány s uctivou pokorou a z upřímného přesvědčení jako Krista. Nejen naoko, abyste se zalíbili lidem, ale jako služebníci Kristovi, kteří rádi plní Boží vůli a lidem slouží s láskou (*eunoia*), jako by sloužili Pánu.

(222) 2 Kor 7,15: Titova láska (*splanchna*) vůči vám je převeliká, když si vzpomíná na poslušnost vás všech.

4.6 Shrnutí

• O lásce se vypovídá v NZ relativně mnohem častěji než v LXX.

• Nejčetnějším slovesným vyjádřením lásky v NZ je jednoznačně *agapán*, na druhém místě je *filein*, které je relativně častější než v LXX.

• Nejčastějším jmenným vyjádřením lásky je v NZ *charis* a poté *agapé*; dále *agapétos*.

• Výrazy na *agap-* převažují nad ostatními synonymy ještě o poznání výrazněji než v septuagintních knihách, které jsou překladem z hebrejštiny: tvoří asi 48% (cca 325 výskytů) všech výrazů pro lásku; *charis* a příbuzné pojmy tvoří celých 34% (cca 230 výskytů), výrazy na *fil-* asi 15% (cca 100 výskytů); výrazy na *storg-* jsou naprosto výjimečné (3 výskyty) a *erán*, *erós* a slova příbuzná se nevyskytují vůbec. Ostatní výrazy pro lásku (cca 15 výskytů) tvoří jen asi 2%.

---

68 Εὐδοκία jako Boží rozhodnutí: Mt 11,26; Lk 2,14; Lk 10,21; Ef 1,5.9; Flp 2,13; lidské rozhodnutí: Řím 10,1; Flp 1,15; 2 Sol 1,11.

• Nejčastěji se v NZ vypovídá o vztahu mezi Bohem a člověkem prostřednictvím Ježíše Krista a o vztazích, jež na této základní lásce participují:

Kontext	Užívané výrazy dle četnosti			
	100–130 výskytů	20–50 výskytů	2–19 výskytů	1 výskyt
Vztah Boha k člověku.	χάρις	ἀγαπᾶν	χάρισμα ἀγαπητός ἀγάπη εὐδοκεῖν χαρίζεσθαι φιλεῖν	φιλανθρωπία φίλος
Vztah člověka k Bohu.		εὐχαριστεῖν	ἀγαπᾶν εὐχαριστία χάρις ἀγάπη Θεόφιλος	φιλόθεος
Láska obecně, bez vyjádření předmětu.	ἀγάπη		ἀγαπᾶν	
Láska jako lidská souná-ležitost, vzájemný vztah, bratrství, přátelství (včetně vztahu s Ježíšem).		ἀγαπητός ἀγαπᾶν φίλος	φιλεῖν χαρίζεσθαι ἀγάπη φιλαδελφία ἄστοργος	φιλάδελφος φιλόστοργος σπλάγχνα εὔνοια
Mezilidské přátelské jednání, projev přízně, laskavost.			φιλόξενος φιλοξενία	φιλανθρωπία φιλανθρώπως φιλοφρόνως
Láska k manželovi/manželce.			ἀγαπᾶν	φίλανδρος
Vděčnost, projev vděku vůči člověku.			εὐχαριστεῖν	εὐχαριστία
Láska k dětem.				φιλότεκνος
Bratrské stolování.			ἀγάπαι	
Přikázání lásky.		ἀγαπᾶν		
Láska k sobě samému, k životu (s pozitivním hodnocením).			ἀγαπᾶν	

Negativně hodnocená láska k sobě samému, sebestřednost.				φιλεῖν φίλαυτος ἀγαπᾶν[69]
Obliba kladných hodnot.		složené φιλ-	εὐδοκία	ἀγαπᾶν προσφιλής ἀφιλάγαθος
Záliba hodnocená negativně.			ἀγαπᾶν složené φίλ- φιλεῖν	φιλία φίλος εὐδοκεῖν

5. Závěr

Co se výrazů pro lásku týče, je řečtina většiny septuagintních a novozákonních textů mnohem chudší než jazyk literatury psané pohanskými nebo pozdějšími křesťanskými autory. Texty s nejširší slovní zásobou v této oblasti jsou Mdr a 2–4 Mak, které byly sepsány v originále řecky; v nich bývají užity výrazy pro lásku způsobem přibližně srovnatelným se soudobou mimobiblickou literaturou. V ostatních septuagintních knihách (zejména v těch, které jsou více či méně doslovným překladem z hebrejštiny) a ve většině knih novozákonních, je nepřehlédnutelným jevem upřednostňování výrazů na *agap-* nad ostatními výrazy pro lásku a rozšíření jejich sémantického pole oproti mimobiblickému literárnímu úzu. Nadužívání výrazů na *agap-* v překladových septuagintních textech je patrně dáno snahou překladatelů užívat pokud možno jediný univerzální ekvivalent pro hebrejské *āhab*; jejich volbou je pak ovlivněn také jazyk autorů novozákonních. Podpůrným faktorem byla rostoucí obliba slovesa *agapán* v helénistické koiné a možná i jeho fonetická podobnost s *āhab*.

	LXX – hebrejský originál	LXX – řecký originál	NZ
filein, filos atd.	16%	57%	15%
erán, erós, erastés	3%	1%	0%

69 Jinak bývá vyjádřeno spíše opisem, viz např. Mt 16,25par.; Lk 14,26.

agapán, agapé atd.	42%	9%	48%
stergein, storgé atd.	0%	5%	0%
charis atd.	13%	15%	34%
ostatní	26%	12%	2%

Lexikální odlišnosti, které pozorujeme mezi mimobiblickými texty a jednotlivými knihami LXX a NZ, jsou do značné míry jistě dány také tématicky. Např. když 4 Mak 14–16 hovoří o něžné citové vazbě statečné matky k jejím sedmi mučeným synům, otevírá podobné téma v LXX a NZ poprvé a naposledy, a proto k popisu daných citů užívá výrazů, které se v těchto textech jinak nevyskytují vůbec nebo jen velmi zřídka. Téma Boží milosti vůči člověku je zase pro některé knihy NZ a LXX naprosto stěžejní, a proto se zde výraz *charis* ve významu „přízeň, milost" vyskytuje neporovnatelně častěji než jinde. Naopak skutečnost, že výrazy *agapán* a *agapé* v NZ na rozdíl od LXX nikdy nevypovídají o lásce mezi mužem a ženou, není nijak překvapivá, uvážíme-li, že samo téma erotické lásky se v NZ vůbec neobjevuje.

Určitou roli v četnosti užití toho kterého výrazu bezpochyby hraje rovněž jeho obliba u různých autorů: v rámci NZ jde především o velmi časté užití substantiva *charis* u Pavla nebo substantiva *agapé* a adjektiva *agapétos* v pavlovských a janovských epištolách.

I když toto všechno neztratíme ze zřetele, můžeme nicméně formulovat některé obecně platné zákonitosti v užití výrazů pro lásku v LXX a NZ, např.:

• Vztah Boha k člověku a člověka k Bohu se v septuagintních knihách, které nemají řecký originál, vyjadřuje výhradně pomocí *agapán*, *charis*, *eudokein* a příbuzných výrazů. NZ a septuagintní knihy psané řecky výjimečně vypovídají o vztahu mezi člověkem a Bohem i pomocí výrazů na *fil-*.

• Výslovné přikázání lásky k Bohu i k lidem je v NZ i septuagintních bez výjimky vyjadřováno pomocí slovesa *agapán*. O mezilidských vztazích a láskyplném jednání, jaké jsou v Písmu doporučovány a považovány za ideální, se ale vypovídá i mnoha jinými výrazy.

• Pro zdravý a přirozený kladný postoj k sobě samému, k životu (spíše SZ motiv) se v NZ a v těch septuagintních knihách, které nejsou

psány v originále řecky, zásadně užívá sloveso *agapán* (ale srov. 143). Sebestřednost a sebeláska, která je překážkou života s Bohem (NZ motiv), pak bývá vyjadřována spíše opisem nebo výjimečně pomocí *filein*, *filautia*, *agapán*.

• Výraz *agapé* má v NZ vždy pozitivní konotace; v LXX (a u církevních otců) mívá výjimečně i konotace negativní. V LXX tento výraz většinou vypovídá o lásce erotické.

• Sloveso *agapán* v LXX a NZ mohlo být v některých případech vnímáno jako intenzivnější výraz než *filein*, někdy zase *filein* jako důvěrnější než *agapán*; většinou jsou ale tato slovesa užívána zcela synonymně.

Vidíme tedy, že ani v řečtině septuagintní a novozákonní netvoří výrazy pro lásku žádnou přesnou a hierarchizovanou terminologii: slova na *agap-* zde nevyjadřují nutně vyšší či morálně hodnotnější lásku než výrazy synonymní, pouze jsou ve většině těchto textů před ostatními výrazy pro lásku více či méně výrazně upřednostňovány.

Words of Love in the Septuagint and the New Testament

Key words: Agape; Philia; Eros; Words of Love; Septuagint; New Testament

Abstract: Along with the previous article "Three Levels of Love in the Greek? Words of Love in Non-Christian writers and the Church Fathers," published in *ST* 16,1 (2014), this paper provides a comparison between the semantic situation of classical Greek, the language of the Church Fathers and Biblical Greek. It specifically demonstrates that no (threefold) hierarchy of the terms of love has existed in any period. A comprehensive view of the wide spectrum of Biblical words for love is presented (it is not limited to ἀγαπᾶν, φιλεῖν, ἐρᾶν, στέργειν and related terms), and the usage of words of love in the Septuagint translations from the Hebrew and the New Testament is contrasted with the Septuagint books written in Greek.

Mgr. Veronika Černušková, Ph.D.
Katedra biblických věd
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc